

INSTITUTIONEN FÖR
STAD OCH LAND

Uppdrag

landsbygd

Ett forskarinspel till den nya landsbygdspolitiken

En rapport från Uppdrag landsbygd

Arvid Stiernström, Tove Berg, Thomas Norrby & Ida Gustafsson | Institutionen för stad och land

Urban and Rural reports 2025:2

Urban and Rural reports 2025:2

Inom serien publiceras rapporter från följande avdelningar vid institutionen: agrarhistoria, miljökommunikation, landskapsarkitektur, landsbygdsutveckling samt SLU Centrum för naturvägledning.

Syftet med rapportserien *Urban and Rural reports* är att på ett populärvetenskapligt sätt presentera forskning, utbildning och annan pågående verksamhet av intresse vid institutionen för stad och land SLU.

Ansvarig utgivare: Stina Powell

Redaktör: Andrew Butler, docent och universitetslektor i landskapsarkitektur

Layout: Anni Hoffrén, kommunikatör

Bilder: AdobeStock, Landsbygdsnätverket, Felix Triller/Flickr (CC BY 2.0)

eISBN: 978-91-85735-69-3

Författarnas ORCID ID:

Arvid Stiernström, forskare, Institutionen för stad och land SLU 0000-0002-8159-7878

Tove Berg, projektkoordinator, Institutionen för stad och land SLU 0009-0005-8756-948X

Thomas Norrby, statskonsulent, Institutionen för stad och land SLU 0000-0002-9371-5448

Ida Gustafsson, projektkoordinator, Institutionen för stad och land SLU 0009-0003-7391-4786

© 2025 Författare och redaktör (CC BY-NC-ND)

Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land

Postadress: P.O. Box 7012, 750 07 Uppsala

Besöksadress: Ulls väg 27 • **Leveransadress:** Ulls gränd 1

Telefon: +4618671000

Webbaddress: www.slu.se/sol

Sammanfattning

Denna rapport är ett kunskapsunderlag för en omvandlad politik för Sveriges landsbygder. Initialt beskrivs den metod som använts för framskrivningen av detta underlag. Vi kallar det för ett forskarinspel, eftersom det bygger på en process som samlat en bredd av regional- och landsbygdsforskare som, baserat på deras forskning, har hjälpt författarna att formulera 40 olika policyförslag. Lika viktigt som forskarinspelen är den förankring som gjorts med praktiker på olika nivåer, vilken

ledde fram till de tio temana i rapporten. Mot en bakgrund av större samhällsrörelser, såsom demografisk utveckling, klimatförändringar och migrationens betydelse för landsbygden, lyfts tio politiska temaområden fram som särskilt viktiga, och bidrar med basen till den diskussion som kännetecknas av behoven av en rättvis och platsanpassad politik som kan hantera de svenska landsbygdernas mångfald och en politik bortom stuprörstänk.

Nyckelord: landsbygdsutveckling, landsbygdspolitik, kunskapsunderlag, samverkan, region.

Förord

Regeringskansliet genomför under åren 2023–2025 en översyn av den svenska landsbygdspolitiken. Målet med översynen är att ta fram underlag för en samlad landsbygdspolitisk proposition våren 2026 och där peka ut en fortsatt inriktning för politiken. Översynen ska därför se över målen för landsbygdspolitiken, förtydliga ansvaret för landsbygdsutvecklingen, belysa frågor som avser styrningen inom området samt fånga upp frågor som inte tagits upp i andra propositioner.

Som en del i denna översyn har SLU fått i uppdrag att: »utarbета ett policy-relevant kunskapsunderlag om utmaningar för Sveriges landsbygders utveckling«. Kunskapsunderlaget beskriver de utmaningar som Sveriges landsbygder står inför och kan komma att möta de kommande åren samt en analys av dess konsekvenser. Vi lämnar också en rad förslag på insatser för att möta utmaningarna och främja landsbygders utveckling.

Uppdraget har utförts av Uppdrag Landsbygd vid avdelningen för landsbygdsutveckling vid institutionen för stad och land, som också ansvarar för det bredare regeringsuppdraget att samla och synliggöra forskning om svenska landsbygder.

Författarna har främst utgjorts av forskaren Dr Arvid Stiernström och projektkoordinator Tove Berg, som till sin hjälp haft statskonsulent Thomas Norrby samt projektkoordinatorerna Ida Gustafsson, Clara Gustafsson och Linus Linse.

Till stöd för arbetet har teamet haft en referensgrupp bestående av forskare vid olika universitet samt praktiker från olika nivåer. Deltagarna i smedjor och referensgrupp framgår av bilaga.

Vi vill rikta ett riktigt stort och varmt tack till alla medverkande för er tid och ert engagemang i denna process.

Författare

Arvid Stiernström, Fil.dr., forskare vid avdelningen för landsbygdsutveckling, institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala

Tove Berg, projektkoordinator vid avdelningen för landsbygdsutveckling, institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala

Thomas Norrby, statskonsulent vid avdelningen för landsbygdsutveckling, institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala

Ida Gustafsson, projektkoordinator vid avdelningen för landsbygdsutveckling, institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala

Innehåll

Inledning – Politik för landsbygdernas förnyelse	7
Metod	12
Tematiska politikområden och policyförslag.....	14
Landsbygdsutveckling – frågor om utveckling, perspektiv och politikområden	15
Samverkan, styrning och ansvarsfördelning.....	19
Samhällskontraktet.....	23
Asymmetri som lösning?	27
Projekt och finansieringsmodeller.....	29
Markanvändning och naturresurser	32
Kompetensförsörjning, arbetsmarknad och utbildning.....	35
Bostad, infrastruktur och mobilitet.....	38
Välfärd, omsorg och offentlig service	42
Kommersiell service och företagande	46
En politik för landsbygderna?	50
Bilaga 1: Deltagarlistor	53

Inledning – Politik för landsbygdernas förnyelse

I *En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder*, som antogs av riksdagen 2018, har följande mål antagits: »Målet är att nå en livskraftig landsbygd med likvärdiga möjligheter till företagande, arbete, boende och välfärd som leder till en långsiktigt hållbar utveckling i hela landet» (s. 179).

Landsbygderna utgör stora delar av vårt land och rymmer varierade levnadsförhållanden. När vi talar om landsbygder, vare sig det gäller natur, kultur eller sociala och ekonomiska förhållanden, så måste vi vara medvetna om att bygder och platser präglas av vitt skilda förutsättningar. Landsbygderna är också tätt sammanvävda med tätorter och städer och är en del i globaliseringen. Det betyder att landsbygdernas utveckling i stort är inbyggd i den globala ekonomin och i den generella politik som formuleras nationellt och internationellt och som riktar sig till och påverkar både stad och land.

Vi använder i huvudsak begreppet landsbygder i denna rapport. Ibland använder vi begreppet i singularis: landsbygden — och det utgör då ett samlat begrepp för de delar av Sverige som kännetecknas av glesa strukturer och brukade landskap, inklusive de tätorter som de omger. Det bredare begreppet landsbygder används för att understryka att landsbygd inte är en homogen plats, utan består av flera olika bygder med olika förutsättningar och miljöer.

Vad är egentligen landsbygdspolitik? De flesta politikområden är så kallad generell sektorspolitik med egna mål och medel. De tar normalt inte geografiska hänsyn. En territoriell politikansats behöver därför gå på tvären och synliggöra konsekvenser av dessa politikområden i en specifik geografi och föreslå åtgärder i den generella politiken som justerar dess insatser för att skapa mer jämlika effekter i hela landet. Men det kan också vara så att det behövs en särskild politik och särskilda insatser för landsbygderna. De politiska insatser som specifikt riktas mot landsbygderna bör då vara mycket träffsäkra. De behöver bygga på en solid kunskap om landsbygdernas förhållanden.

Landsbygderna har några karakteristika som står sig över tid. Här finns generell större avstånd och det påverkar alla mänskliga aktiviteter; såsom sociala relationer, näringsliv, bebyggelse osv. Vi kan se det som en slags friktion i landskapet som innebär högre kostnader för många aktiviteter, mindre möjligheter till skalekonomi och svårigheter att upprätthålla kommersiell och offentlig service. Glesheten kan också utgöra ett smörjmedel. Interaktionsytorna är färre vilket kan betyda att kontakter underlättas, att avstånden mellan aktörer är kortare. Individer kan uppleva att de är synliga och har möjlighet att påverka sin situation.

Ett annat särdrag för landsbygderna är det brukade landskapet och förändringarna över tid; tillgången till naturresurser, ekonomin kring dessa och de sociala relationer och aktiviteter som de ger upphov till. Landsbygderna är stadda i ständig förändring: berget blir till skidturism, vinden blir en kraftkälla, gruvan ger mineraler eller skogens olika värden skiftar. Landsbygder har alltid ingått i geografiska nätverk med kopplingar till andra bygder, tätorter och städer. Under senare tid har dessa kopplingar blivit alltmer varierade och synliggjorts genom internationell migration och digitalisering. Utvecklingen har under de senaste hundra åren kännetecknats av att lokala, sociala och ekonomiska relationer i ökande utsträckning tar plats i andra geografier.

Landsbygderna kan verkligen vara förnyelsens landskap. Förändringarna som skett visar också hur tätt våra landsbygder har blivit sammanvävda med resten av världen. Landsbygdernas utveckling under de senaste hundra åren har kännetecknats av att lokala, sociala och ekonomiska relationer lyfts ut ur avgränsade lokalsamhällen och tagit plats i andra geografier.

Landsbygdernas och stadens människor lever i många fall liknande liv med tillgång till samma kunskaper, kulturinflenser, varor att konsumera och mobilitet i form av både arbets- och semesterresor. Produktion och konsumtion knyter samman platser över korta och långa avstånd. Men de växande inkomst- och förmögenhetsklyftorna är fortsatt geografiska. De drar isär olika samhällsklasser, det sker både inom städer, inom landsbygder liksom mellan landsbygd och stad.

Den generella välfärdspolitik som Sverige förde under årtiondena efter andra världskriget syftade till att ge alla hushåll i

alla delar av landet lika villkor. Den ersattes gradvis av en alltmer tillväxtinriktad regionalpolitik som under 1990-talet omvandlades till en utvecklingspolitik som betonade tätorternas betydelse. Oron för att Stockholm skulle växa medan landsbygderna utarmades byttes mot en oro för att Stockholm skulle bli en för liten huvudstad i den stora världen. Det gav upphov till en betydande mobilisering av utvecklingskraft på de svenska landsbygderna; byagrupper växte sig starka och organiserade sig som folkrörelser. Vi fick »Hela-Sverige-Ska-Leva«-rörelsen.

Under de senaste årtiondena har andra frågor än tillväxten kommit i förgrunden. Framtidstro har gradvis ersatts av framtidsoro. Utvecklingen kan beskrivas som en övergång från industrisamhället med sin inriktning på tekniska framsteg och att utnyttja naturen, till ett samhälle som blir alltmer upptaget av att hantera risker och osäkerheter. Det är en genomgripande förändring som nu är djupt förankrad i människors vardag också på landsbygderna. Oron gäller inte främst den ekonomiska tillväxten utan livsbetingelserna; sådant som klimatkris, pandemier, konflikter kring naturresurser, folkvandringar, AI eller följden av att främmande industrikapital riktar sitt sökarljus mot svensk landsbygd. Det brukar beskrivas med en stigande känsla av förlorad kontroll, en gradvis övergång från industrisamhällets logik till risksamhällets. Allt detta påverkar både politikens styrkraft och tilltron till politik. Det framträder tydligt i våra tankesmedjor i det här arbetet och det ställer annorlunda krav på landsbygdspolitiken.

De demografiska förändringarna framträder här som en central fråga för landsbygdspolitik. Under 2000-talet har landsbygderna varit med om en

demografisk omvandling genom att invandring har bromsat befolkningsminskningen som länge dominerat. Nya och främst yngre invånare har tillkommit från olika länder och kulturer och med skilda språk och kunskaper, erfarenheter och normer. Många av dem arbetar nu i sjukvården och äldreården, i skolköken, de driver nästan alla matställen på landsbygderna, de kör buss och taxi, barnen spelar i fotbollslagen. Detta särskiljer inte landsbygderna från staden, men det blir mer påtagligt där den demografiska situationen är kritisk. Den inomeuropeiska livsstilsmigrationen har också lett till en förnyelse av landsbygders befolkning. Viktiga funktioner och mötesplatser kan upprätthållas, en effekt av globala förhållanden och migrationspolitik. Som en följd av att invandringen ska minskas kraftigt har SCB skrivit ner befolkningsprognosen för landsbygdsregionerna. På många håll finns nu en stor oro för befolkningsutvecklingen och framför allt för framtidens arbetskraftsförsörjning.

Sammantaget har det skett en snabb social och kulturell omvandling av de svenska landsbygderna. Omvandlingen har försvagat den tidigare ganska gemensamma berättelse som vilat på invånare med en gemensam historia och som har en liknande vardag och livsprojekt. En del upplever att något har tunnats ut, att gemenskaper har försvunnit, att hemtrakterna har förlorat något viktigt. Andra deltar i den nya berättelsen, som immigranter eller invånare sedan länge och konstaterar att livet fortgår under nya förutsättningar. Det finns således en oro för att den egna gruppens identitet och livsformer äventyras, samtidigt som det uttrycks förhoppningar om att förändringarna innebär möjligheter att fortsatt skapa sig ett liv på landsbygden. Förändringar för med sig förnyelse genom

att ett enskilt samhälle kan rymma en större variation; en vidare utsikt, större nätverk, fler och annorlunda kunskaper. Landsbygdspolitiken måste främja en utveckling där den förnyelsen tas tillvara.

Ibland formuleras den gemensamma berättelsen som en fråga om landsbygders position gentemot staden. Det är i städerna som det bestäms vad som värderas högt i samhället. Det har att göra med att medieproduktionen centraliserats till storstäderna, även skildringarna av landsbygderna är märkta av urbana ideal. Staden görs synonym med förnyelse och kreativitet och landsbygders identitet blir att vara stadens motsats. Det kallas ibland för den urbana normen, ett förhållningssätt som kvarstår som ett problem trots att land och stad kulturellt växer samman och trots att mycket av förnyelsen (t. ex industrisatsningar) nu sker i landsbygdsregionerna. Den urbana normen kan sägas bidra till det sociala avståndet mellan stad och land men också till en gemensam berättelse om landsbygderna.

Oron för klimatförändringarna har kommit upp som ett viktigt tema både i diskussionerna med praktiker och i forskarkommentarerna. Klimatförändringarna går nu fortare än man tidigare antagit och oron växer för en okontrollerbar utveckling. Tiden är på väg att rinna ut för att hindra miljöförändringar som hotar vår civilisation. Det finns på landsbygderna både motstånd mot den här insikten och en stor vilja att politiken ska hantera den med större kraft. Landsbygderna erbjuder förstås ingen enkel lösning på klimatkrisen. Men landsbygdspolitik och klimatpolitik hör samman. Vi ser att landsbygderna har goda förutsättningar för omställning. Begrepp som kretslopp, hushållning, förnybar energi och mindre varukonsumtion ger

åtminstone en aning om att här kan det vara närmare till att förverkliga politiken för hållbar utveckling. Det är också tydligt att på landsbygderna formuleras alternativa målsättningar, andra sätt att organisera, alternativa livsstilar och livsval.

Landsbygderna kan upplevas mer dynamiska för att de håller med oplanerad mark, med biologiska resurser, plats för experiment, ett livsutrymme för innovatörer och nytänkare. Samtidigt ska man komma ihåg att även om marken är oplanerad så kan den ingå i någons livsprojekt. Man anklagar ibland den urbana blicken för att se de rurala resurserna som allas. Att det i juridiska termer är oplanerat gör det inte mindre viktigt med lokal förankring. Landsbygderna är på många sätt mindre inlåsta i dagens strukturer än vad staden är. Samtidigt minskar det inte betydelsen av att förnyelse och experiment i människors livsmiljö noggrant föregås av förankring och dialog. Detta blir till exempel tydligt i Sápmi och i renbetesmarker.

I den här rapporten har vi samlat kunskap från både praktiker och forskare. En del är känt sedan tidigare, medan annat är nytt. Många av de frågor som väcktes under tankesmedjorna känns igen från äldre utredningar och forskningsöversikter av landsbygdernas förutsättningar, möjligheter och utmaningar. Likväl ansåg tanke- smedjornas deltagare att dessa behöver adresseras igen och att de, i vissa fall, aldrig har behandlats av beslutsfattare. Det påpekades att av de 75 förslag som togs fram av den parlamentariska landsbygdskommittén 2017 och vilka många ansåg var goda, har bara ett fåtal adresserats. Dessa resonemang präglas av frustration, då deltagarna upplevde att problembilden är belagd och känd sedan länge, men försöken att möta problemen har varit kortsiktiga, tandlösa eller bort-

glömda. Samtidigt blev det tydligt hur samhället förändrats under de åtta år som har förflutit sedan kommitténs utlåtande, med en pandemi, stigande inflation, ökad militarisering och en starkare betoning på behovet av en grön omställning.

Det konstaterades under tankesmedjorna att de utmaningar man har att hantera inom de offentliga förvaltningarna, i näringslivet, i civilsamhällets organisering och i människors vardagsliv i de svenska landsbygderna inte är ett uttryck för att man har haft otur, utan är till stor del en konsekvens av den politik och syn på samhällsutveckling som genomsyrat de senaste decennierna. Man efterfrågade en politisk vision, ärlighet och vilja i relation till landsbygden. Om ambitionen är att hela Sverige ska leva, att människor ska ha en god livskvalitet i hela landet, hur tänker man sig då att denna ambition ska realiseras? Vilka insatser är man beredd att genomföra på ett nationellt plan? Med en ödmjukhet inför att detta är mycket komplexa frågor efterfrågades en handlingskraftig politik som genomsyrar flera politikområden, väl förankrad i kunskap och fakta om den situation landsbygderna befinner sig i.

Kunskapen är en nödvändig grund för en ny landsbygdspolitik. Samtidigt är den långt ifrån tillräcklig. Kunskap måste sättas i arbete för att skapa förändring. Det spelar ingen roll hur mycket vi vet eller hur många policyförslag som tas fram och beslutas om – ifall genomförandekapaciteten saknas. Just detta sista har varit påtagligt bland de praktiker och forskare som medverkat i tankesmedjorna. Det finns en utbredd känsla av att den befintliga politiken innebär mer ord än handling.

Mot den bakgrunden ska rapporten ses som ett försök att teckna en karta över landsbygdernas utmaningar och den landsbygdspolitiska terrängen.

Rapportens disposition

Rapporten läses företrädesvis i sin helhet, men det går också att läsa enbart de enskilda temana och dess policyförslag. Med anledning av detta är referenserna uppdelade så att varje temaavsnitt har sin egen referenslista.

Metod

Metoden som använts för framtagningen av denna rapport har följt denna arbetsgång:

1. Planering och inläsning, etablering av referensgrupp.
2. Inbjudan till virtuella tankesmedjor med praktiker (»Praktikersmedjor») där personer från olika sektorer och som representerar olika administrativa nivåer bjudits in för att beskriva sin syn på landsbygder utmaningar, detta som grund för en tematisering.
3. Inbjudan till tematiska virtuella tankesmedjor med forskare (»Forskarsmedjor») där forskare bjudits in att lyfta fram sådan forskning som kan belysa respektive tema, samt utgöra underlag för policyförslag. Forskarna lämnade också referenser för fortsatt fördjupning.
4. Inläsning och bearbetning av insamlad information och fram skrivning av rapporten, inklusive en remissrunda till referensgruppen.

En virtuell tankesmedja har i detta sammanhang inneburit en digital workshop där som mest sex presenterande deltagare och två »aktiva lyssnare« möts under 90 minuter. Alla presenterande deltagare förbereder fem minuters presentationer, som sedan följs av en öppen diskussion som avrundas med en slutrunda. Formatet med tankesmedjorna har utarbetats för att på kort tid både fänga in och diskutera perspektiv på olika frågor och har tidigare använts som en del i arbetet med att ta fram

policyrelevant forskningsinformation till Regeringskansliet.

Vi valde att låta praktikerna, från myndigheter, regioner, kommuner och civilsamhällesorganisationer, berätta om vilka utmaningar de upplever i sin vardag. Följande kategorier av roller bjöds in:

1. Myndighetsnätverket för regional utveckling och landsbygds politik,
2. Regionala utvecklingsdirektörer,
3. Kommundirektörer,
4. Almi och Företagarna,
5. Uppdrag landsbygds nätverk för yrkesverksamma landsbygdsutvecklare, samt
6. Civilsamhällsorganisationer och föreningar.

För varje nätverk identifierades en organisation som kanal för att nå ut (Tillväxtverket, Sveriges kommuner och regioner (SKR), Företagarna och Almi samt Nationellt organ för dialog och samråd mellan regeringen och det civila samhället (NOD)) som var behjälplig vid spridning av inbjudan. Totalt deltog ett 70-tal personer vid dessa tankesmedjor. I varje praktikersmedja fanns också minst en aktiv lyssnare i form av en forskare.

De teman som utkristalliserade sig behandlades sedan i forskarsmedjor med 44 forskare inom olika vetenskapliga discipliner från 20 lärosäten. Forskarna hade olika forskningsperspektiv av betydelse för det specifika landsbygdspolitiska temat. För varje tema utsågs en forskare som temaledare,

med uppgift att leda tankesmedjan, samt att i efterhand skicka in reflektioner och tankar kring vad som sagts. I dessa forskarsmedjor fanns också aktiva lyssnare, dels i form av kommunala representanter, dels representanter från berörda enheter vid departementet, som bjudits in för att bidra till diskussionen och lyssna in. Efter tankesmedjan ombads forskarna att skicka en sammanfattning över sina förslag med referenser som stärkte deras argument och policyförslag. Totalt inkom drygt 100 vetenskapliga artiklar, rapporter, med mera, som vi har tagit del av. Temat »Asymmetri som lösning« ströks på grund av inga anmälningar. Frågorna diskuterades dock under andra forskarsmedjor, och vi redogör därför ändå för detta i ett separat tema.

Alla tankesmedjor spelades in och transkriberades med hjälp av ett automatiskt transkriberingsverktyg. Inspelningar, transskript och minnesanteckningar från smedjorna samt inskickade sammanställningar från aktiva lyssnare och temaledare bearbetades, tematiserades och sammanställdes dels med manuell bearbetning, dels med hjälp av ett AI-verktyg för att kunna ställa frågor till transkripten om hur deltagare pratat om och resonerat kring särskilda teman.

Referensgruppen hade tre mötestillfällen med uppgift att ge perspektiv och kritik på såväl metod som tematisering och slutskrivning. Parallellt med läsningen av texter tillfrågades några i referensgruppen om att ingå i en skrivargrupp. Skrivargruppen bistod i skrivandet av inledning och avslutande diskussionen, samt läsning och kommentar av innehållet. Skrivargruppen engagerades dels för att bredda förståelsen för de övergripande trender och tvärgående teman som påverkar landsbygderna, samt för att konkretisera och prioritera policyförslag utifrån det som kommit fram i tankesmedjorna.

Metoden har sina styrkor och begränsningar. Givet den korta tid och de resurser vi haft till förfogande har metoden genererat en god inblick i vad delar av forskningen säger om landsbygdernas utmaningar och ur detta har vi vaskat fram ett antal prioriterade policyförslag. Men rapporten är trots detta bara en liten inblick grundat på de inspel som vi fick under forskarsmedjorna inläsning av materialet. Vid de tidigare inspelen till Regeringskansliet har temat för arbetet varit mer avgränsat, vilket i viss mån möjliggjort att ge tydligare policyförslag. En grundlig utvärdering av arbetet kommer att göras i början av 2025.

Tematiska politikområden och policyförslag

I de följande kapitlen presenteras den tematiska indelningen och de policyförslag vår process har lett fram till. Vi gör inte anspråk på att presentera en heltäckande bild av de utmaningar och möjligheter som svenska landsbygder står inför, eller den forskning som gjorts inom respektive område. Rapporten speglar de temaområden som vuxit fram genom en process där frågor och problemformuleringar väckts av deltagare från civilsamhälle, myndigheter, kommuner och näringslivsföreträdare, områden

som sedan har diskuterats av forskare. Du som läsare kommer upptäcka att temaområdena bitvis överlappar varandra och att vissa perspektiv är mer djupgående än andra, vilket beror på den deltagarstyrd modell. Det står alltså klart att det finns många områden där det finns behov av fördjupning och ytterligare analys.

Vissa av dessa förslag går sannolikt att agera på inom ramen för nuvarande regelverk men uppfattas alltså som viktiga insatser för starkare landsbygder och bör därför uppmärksammas.

Landsbygdsutveckling – frågor om utveckling, perspektiv och politikområden

Policyförslag

- Ett landsbygdsperspektiv behöver inkorporeras i fler förvaltningar, i såväl kommuner, regioner och statliga myndigheter. Detta kräver fortsatta insatser för metodutveckling men också utvärdering av vilka arbetssätt som bidrar till målen för landsbygdspolitiken.
- Levande landsbygder, jämlik tillgänglighet till service och goda levnadsvillkor är centrala målsättningar som i sin tur kan skapa en hållbar lokal ekonomi. I ett landsbygdsperspektiv behöver man vända på tänket — god tillgång till offentlig och kommersiell service skapar goda förutsättningar för god ekonomi, inte tvärtom.
- Tillsätt ett landsbygdspolitiskt råd med ett uppdrag att analysera, förstå och ge råd kring hur man bäst hanterar målkonflikter och synergier mellan landsbygdspolitiken och andra politikområden (t.ex. industripolitik). Ett sådant råd behöver involvera representanter med förståelse för politikens inverkan på nationell, regional och lokal nivå, samt adjungera representanter från olika samhällsgrupper och skikt när frågor som berör dessa grupper hanteras.

Vad som är utveckling är tvetydigt, där å ena sidan synen på utveckling som ekonomisk tillväxt har varit dominerande men å andra

sidan har landsbygdsforskning visat att det som lokalt betraktas som utveckling handlar om vad folk vill åstadkomma med sina platser och närmiljöer (Arora-Jonsson, 2013). I den senare uttolkningen är frågan om röst och inflytande central, men till följd av att tillväxtperspektivet har dominerat synen på utveckling de senaste decennierna har andra narrativ om vad utveckling innebär trängts undan (Stiernström, 2024). Lärdomar från post-growth perspektiv kan vara guidande för att ge plats åt värden såsom samordning, levnadsvillkor, cirkularitet och en mer hållbarhetsorienterad ekonomi och utvecklingspolitik (Gebauer, 2018). Samtidigt lyfte flera deltagare under både praktikersmedjor och forskarsmedjor att politiska förslag som går i en riktning mot en bredare, mindre tillväxtorienterad utveckling, i flera fall redan lagts fram, till exempel den tidigare landsbygdspolitiska kommittén (SOU 2017:1). Deltagarna betonade att politiken nu behöver lägga tid och resurser på genomförandet av dessa förslag. I vissa fall handlar det om genomförandekraft och prioriteringar, men i andra fall kan det behövas mer forskning om »hur« detta ska genomföras, lärdomar från andra länder och kanske även utanför landsbygdsforskning.

De olika förhållningsätten till utveckling ger upphov till flera »målkonflikter« som landsbygdspolitiken måste handskas med. Klimat- och miljöpolitik, gruvpolitik

och naturresursutvinning i stort är områden som i allra högsta grad hänger samman med landsbygdsutveckling och landsbygdspolitik. Frågor om resurser, ekonomi, medbestämmande och koordination mellan olika nivåer innebär ökade behov av kunskap vilket också ökar komplexiteten i beslutsfattandet. Detta ställs på sin spets i frågorna om det som brukar kallas »den gröna omställningen«, klimatanpassning, självförsörjning och beredskap, vilka alla vilar i förändringar inom markanvändningen. Politiken måste även betona markens roll i försörjningen av resurser och det försvårade säkerhetsläget i landet som helhet med olika konsekvenser för landsbygden. Landsbygdspolitiken behöver därför ges större plats i utformandet av dessa områden i politik och praktik. I dagsläget är den genomgående eller rutinmässiga dialogen mellan dessa områden icke existerande.

Detta hänger till viss del ihop med frågan om huruvida landsbygdsutveckling och regional utveckling borde slås samman till ett gemensamt politikområde. En gemensam utvecklingspolitik för landsbygderna och regionerna skulle kunna bidra till att landsbygdsfrågor får större tyngd och uppmärksamhet, en ökad kapacitet för att arbeta med landsbygdenas utveckling över hela regionen, samt bättre samverkan och samordning mellan regional utveckling och landsbygdsutveckling. Exempel på potentiella fördelar kommer till exempel från jämställdhetsintegreringsprojekt i Norrland, som visar på hur regionerna kan ta ansvar på framgångsrika sätt som kan vara svåra att åstadkomma på kommunal nivå (se Öberg et al., u.å.). Lärdomar från detta och liknande projekt, om hur regionen i vissa fall kan ha större potential att driva igenom visst arbete, kan vara användbara för att förstå

eventuella fördelar med en sammanslagning av politikområdena.

Nackdelar med en potentiell sammanslagning av politikområdena handlar å andra sidan om en oro att regional utvecklingspolitik reduceras till regional näringslivspolitik och landsbygdspolitik till politik kring näringar, jordbruk, fiske med mera. Det handlar också om en risk för obalans i prioritering, resurser och fokusområden, och att landsbygdsutveckling överskuggas eller tappas bort. Den regionala utvecklingspolitiken har mer resurser och mer personal som jobbar med regionala utvecklingsfrågor jämfört med landsbygdspolitiken, vilket riskerar medföra att landsbygderna får stå tillbaka. Regionernas position har stärkts över tid, till stor del som ett resultat av inträdet i EU och denna politik har präglats av ett fokus på tillväxt, innovationer och konkurrenskraft (Rönnblom, 2008; Johansson et al., 2021). Den regionala utvecklingspolitiken och landsbygdspolitiken har delvis olika intressen och målsättningar som behöver tillgodoses, vilket kan vara svårt att göra inom ett gemensamt politikområde.

Landsbygdspolitiken behöver ta vara på och ta hänsyn till geografiska olikheter, förutsättningar och kontexter. Det handlar om att olika grupper med olika behov, viljor och närhet till inflytande befinner sig i olika geografier, till exempel ursprungsbefolkning. Här behöver landsbygdspolitiken nya verktyg. Olika landsbygder ser olika ut, står inför olika utmaningar och har olika resurser för att möta detta. Dessa olikheter spelar roll för hur politiken kan och bör utformas och vilka effekter den får på olika platser (Syssner, 2020). Politiken behöver därför utformas för att möjliggöra för en behovsdriven och utmaningsdriven utveckling (Runarsdotter et al., 2020). Det handlar bland annat om att uppmärksamma och underlätta för

de lokalt baserade lösningar som finns i olika landsbygder, för försörjning och produktion men också för omställning, säkerhet och robusthet. Lindberg (2024), ger exempel på hur detta kan se ut i relation till lokalt förankrad digitalisering som stärker både service och beredskap. En förutsättning för att åstadkomma detta är att involvera landsbygdens mångfald av aktörer in i politiken, men på ett sätt som är uppmärksamt på de maktstrukturer och nya sätt att organisera sig utanför det traditionella civilsamhället, som växer fram på de svenska landsbygderna (Arora-Jonsson, 2017). Möjligheter och former för inkludering i politiken behöver stärkas, särskilt för människor som står långt från makten idag. Detta har också demokratiska värden.

Landsbygdssäkring, eller andra former av territoriell säkring, är ett potentiellt förhållningssätt som kan ge arbetsmetoder för att inkorporera landsbygdsperspektiv bredare i kommun- och regionorganisationer, statliga myndigheter och beslutsfattande. Landsbygdsfrågor hanteras ofta på kommunal nivå av en enskild person vilket kan leda till att det behandlas som ett separat område eller inom ett stuprör. Detta blir problematiskt eftersom många beslut som direkt rör staden också påverkar omgivande landsbygder, och de flesta politikområden påverkar både städer och landsbygder (Rönblom, 2019; Stenbacka, 2020; Erlingsson et al., 2021). Landsbygdssäkring skulle eventuellt kunna möta detta problem. Landsbygdssäkring utgör inte en enhetlig arbetsmetod utan hur geografiska perspektiv hanteras på ett strukturerat sätt behöver utvecklas anpassat till olika offentliga verksamheter (Cras & Wahlström 2021). Det arbete Tillväxtverket på regeringens uppdrag påbörjat med att stärka landsbygdsperspektiv i offentlig

verksamhet har fortsatt potential att fylla en viktig funktion för att utveckla sådana arbetssätt inom kommuner, regioner och statliga myndigheter. Samtidigt menade en del av deltagarna under forskarsmedjan att integrering eller »säkring« ofta inte utgör något starkt styrmedel och att det därför inte bör hanteras som en huvudsaklig åtgärd för att se till att gleshet och territoriella perspektiv hanteras meningsfullt och effektivt i politiken.

Referenser

- Arora-Jonsson, S. (2013). *Gender, development and environmental governance: theorizing connections*. New York: Routledge.
- Arora-Jonsson, S. (2017). The realm of freedom in new rural governance: Micro-politics of democracy in Sweden. *Geoforum*, 79, ss. 58–69.
- Cras, P., Wahlström, N. (2021). *Att sätta fokus på landsbygder – Del 2: lärdomar från kommuner och regioner*. Östersund: Tillväxtverket. <https://tillvaxtverket.se/download/18.6855bfcf184896002ffbbe/1668765856166/Rapport%200377%20Att%20s%C3%A4tta%20fokus%20p%C3%A5%20landsbygder%202.pdf>.
- Erlingsson, G. Ó., Öhrvall, R., Wallman Lundåsen, S., et al. (2021). *Centrum mot periferi?: Om missnöje och framtidstro i Sveriges olika landsdelar* (version 2). Linköping University Electronic Press. <https://liu.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1566324/FULLTEXT02.pdf>.
- Gebauer, J. (2018). Towards growth-independent and post-growth oriented entrepreneurship in the SME sector. *Management Revue*, 29(3), ss. 230–256.
- Johansson, J., Rönblom, M., Öjehag-

- Pettersson, A. (2021). Democratic institutions without democratic content? – New regionalism and democratic backsliding in regional reforms in Sweden. *Frontiers in Political Science*, 3: 711185.
- Lindberg, J. (2024). *Empowering and Inclusive Societal Rural Digital Transformation*. Diss, Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Runardotter, M., Chronéer, D., Lindberg, J., Ståhlbröst, A. (2020). A digital society for all: A complicated endeavour. I: *Proceedings of the 11th Nordic Conference on Human-Computer Interaction: Shaping Experiences, Shaping Society*, ss. 1–10.
- Rönblom, M. (2008). Var tog politiken vägen? Om regionalpolitik, jämställdhet och statens förändrade former. *Tidskrift för genusvetenskap*, 29(1), ss. 30–53.
- Rönblom, M. (2014). Ett urbant tolkningsföretag? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy. Umeå: Jordbruksverket. <https://www.reglab.se/wp-content/uploads/2019/01/Ett-urbant-tolk-ningsf%C3%B6retag%C3%A4de-Malin-R%C3%B6nblom.pdf>
- SOU 2017:1. *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd*.
- Stenbacka, S. (2020). Polisfrånvaro och periferialisering. I: Stenbacka, S., Heldt Cassel, S. [red.] *Periferi som process*. Stockholm: Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi, ss. 109–130.
- Stiernström, A. (2024). *Beyond the Minefield: Mining, Development, and Open Moments in Northern Sweden*. Diss. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Syssner, J. (2020). *Pathways to demographic adaptation: Perspectives on policy and planning in depopulating areas in Northern Europe*. Springer Nature.
- Tagnäs, J. (2024). *Utveckling, konkurrens och möjliga framtider: En studie om görandet av hållbarhet i regional utvecklingspolitik*. Diss. Karlstad: Karlstads universitet.
- Öberg, S. et al. (u.å.). *Jämställdhet i skogsbranschen*. Slutrapport. Länsstyrelsen Västernorrland. <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.8cd5a1b19362fb4fc22c7c/1732538197650/Slutrapport%20f%C3%B6r%20J%C3%A4mst%C3%A4lldhet%20i%20skogsbranschen.pdf>

Samverkan, styrning och ansvarsfördelning

Policyförslag

- Utökad samverkan mellan offentliga aktörer för att upprätthålla service och omsorg och implementera politiska mål (de globala målen för hållbar utveckling) bör uppmuntras. Vägar att nå detta kan vara:
 - Stöd till organisering av regionala forum där regionala och nationella aktörer kan mötas, utveckla och ta initiativ till gemensamma insatser.
 - Utveckling av och stöd till »gränsgångare« som rör sig över organisationsgränser.
- Utökad samverkan kan vara en viktig del i att utveckla en fungerande asymmetrisk landsbygds politik, men former för detta behöver i sådana fall utredas ytterligare (se tema Asymmetri som lösning).
- Regionala och lokala offentliga aktörers, såsom länsstyrelse, regioner och kommuner, utvecklingsarbete bör ha tillit till människors omdöme i att styra vilken utveckling som behövs i deras hemmiljö, med avseende på till exempel servicebehov och tillgång till särskild infrastruktur.
- Bygg och stärk långsiktiga strukturer för kunskapsutveckling i dialog mellan parterna och för spridning och kunskapsutbyte mellan kommuner, särskilt för kommuner som står inför demografiska utmaningar.

Behoven av samverkan kan se olika ut och rör sig längs både vertikala (från nationella till regionala till lokala aktörer) och horisontella (exempelvis interkommunala) linjer. Samverkan definieras här som de processer och interaktioner som samlar organisationer över organisationsgränser för att lösa utmaningar som inte kan hanteras enbart av en enskild organisation (Agranoff & McGuire, 2003). Wänström och Hermelin (2022) identifierar tre faktorer för välfungerande samverkan: 1) Överenskommelse om hur arbetet ska organiseras och dess omfattning, 2) en förstärkt tillit och ömsesidig förståelse för verksamheters olikheter, utmaningar och behov och 3) graden av motivation till att delta aktivt. I tider då samhällskontraktet omförhandlas (se tema om samhällskontraktet) krävs allt mer av samverkan mellan sektorerna för att upprätthålla välfärdsfunktioner och kommersiell service. Samverkan över sektorsgränser är idag centralt i många landsbygder för att lösa tillgång till service av olika slag, inklusive bibliotek och annan kulturell verksamhet. Samtidigt är samverkan förknippat med utmaningar eftersom samtliga sektorer styrs av olika institutionella logiker (Tillmar et al., 2018). Det behövs stöd, hjälp och »multisektorkompetens« för att få till samverkan över sektorsgränser, eller så kallade »gränsgångare« — personer som

kan gå mellan sektorerna och förstå de olika logikerna, medla och hitta lösningar (Ernits, 2018; Tillmar et al., 2018). Även gränsgångare har givetvis en organisatorisk hemvist och det finns goda exempel både från den kommunala och regionala nivån på sådana personer. Det kräver specifika kompetenser både med avseende på förhållningssätt och verktyglåda, men generellt behöver man kunna röra sig obehindrat inom sin egen förvaltning och ha förmåga att bygga förtroende såväl horisontellt som vertikalt.

Det behövs större kunskap om vilka förutsättningar som behöver komma på plats för att detta sektorsöverskridande arbete ska bli verkningsfullt och effektivt. För att hållbar utveckling ska nå alla samhällssektorer krävs lokal mobilisering och en »tänk globalt, agera lokalt«-princip. Ett exempel som visar behovet av både vertikal och horisontell samverkan tydliggörs i arbetet med de globala hållbarhetsmålen, där kommuner blir en viktig aktör för det lokala genomförandet av en global policy. De globala målen är utformade på internationell nivå men ska tillämpas nationellt, regionalt och lokalt. Målen är odelbara och fungerar bäst som ett integrerat ramverk som förutsätter samverkan över sektorsgränser, organisationsgränser och geografiska gränser (Gustafsson et al., 2022). Kommunerna har ansvar för att skapa kontinuitet och långsiktighet i det lokala och regionala hållbarhetsarbetet genom att agera plattformar och samordnare för strategisk samverkan. Detta arbete kräver både intern samordning och extern samverkan, vilket kan vara utmanande då olika aktörer har skilda mål och ambitioner. Samarbete och samverkan behöver både kapacitet och skapar i sin tur kapacitet. Nyckelresurser inkluderar

kunskap, motivation, politisk legitimitet, ledarskap och förtroende mellan parter. Trots höga ambitioner finns otydligheter kring hur målen praktiskt ska förverkligas och kommunerna förväntas mobilisera resurser och använda erfarenheter från extern samverkan för att stärka det interna hållbarhetsarbetet. Det saknas en tydlig förståelse för samverkans syfte och oklart ledarskap har försvårat arbetet, vilket understryker behovet av kollektivt ledarskap (Gustafsson et al., 2022).

I diskussionen om ett ökat behov av samverkan är det dock viktigt att belysa att detta i sig inte är ett argument för att slå samman territoriella organisationer för att låta dem täcka större administrativa områden, t.ex. kommunsammanslagningar (Erlingsson et al., 2023). Oavsett om man utvecklar system för att bättre kunna samla resurser och dela på kostnader måste det systemet vara representerat i lokalsamhällen. Små kommuner möter utmaningar eftersom de har begränsade förvaltningsresurser och få specialister inom exempelvis näringslivsutveckling. Men verktyg och metoder från större kommuner kommer inte per automatik fungera i mindre kommuner, som ofta är glesbefolkade och belägna långt från tillväxtregioner (Syssner & Fredriksson, 2021).

Samverkan måste utgå ifrån en förståelse för lokala förutsättningar och förhållanden, vilket inkluderar både social och fysisk infrastruktur och demografiska förhållanden. Ett exempel på lokalt förankrade lösningar hittar vi i så kallade landsbygdsmiljöavtal. Dessa avtal innebär att regioner och kommuner förhandlar om åtgärds paket för att samordna insatser inom kollektivtrafik, infrastruktur och serviceutveckling i utpekade orter (som görs av kommunerna). Kommuner behöver i avtalen garantera basutbud av skolor och

förskola och regioner behöver planera för ett basutbud av kollektivtrafikutbud som stödjer hållbart resande snarare än utbyggnad av väg (Lund & Roth, 2024).

Bättre strukturer för kunskapsspridning är till sist också viktigt för att främja samverkan. Kommuner som har ett minskande befolkningsunderlag står inför stora utmaningar kopplat till en förändrad demografi (Syssner & Olausson, 2015) och mer kunskap behövs. En övergripande tillväxtnorm gör också att man i många krympande kommuner undviker att ta i dessa frågor och hantera vad det minskande befolkningsunderlaget kommer göra med kommunens förut-sättningar över tid (Syssner och Olausson, 2015). Eftersom mycket pekar på att de demografiska trenderna kommer fortsätta behöver det utformas kunskapsstöd och resurser till krympande kommuner för ett ökat lärande kring dessa utmaningar. Även i utredningarna från 2003 och 2017 pekar man på behovet av forum för interkommunalt lärande, för erfaren-hetsutbyte, spridande av goda exempel, med mera (SOU 2003:29, SOU 2017:1). SKR skulle eventuellt kunna fylla en sådan roll, men deltagare i forskarsmedjorna pekade på att SKR i stor utsträckning har de befolkningsmässigt större kommunernas problem i fokus. SmåKom och Region 10 är exempel på plattformar som kan stöttas för att främja kunskapsutbyte mellan mindre och krympande kommuner. Men den här typen av mötesplatser behöver systematiseras och stödjas för att de ska kunna utgöra permanenta mötesplatser för innovation och lärande mellan små kommuner.

Referenser

- Agranoff, R., McGuire, M. (2003). *Collaborative public management: New strategies for local governments*. Georgetown University Press.
- Erlingsson, G. Ó., Öhrvall, R., Wallman Lundåsen, S. (2023). Geographical Tensions Within Municipalities? Evidence from Swedish Local Governments. *Rural Sociology*, 88(4), ss. 1033–1068.
- Ernits, H. (2018). *Omgiven av gränsgångare: Framväxten av nya samverkansroller i offentlig sektor*. Förvaltningshögskolan Göteborgs universitet. <https://ri.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1507278/FULLTEXT01.pdf>
- Gustafsson, S., Hermelin, B., Krantz, V. (2022). *Globala målen blir lokala — men hur?: om kommuners interna organisering och externa samverkan för hållbar utveckling*. Linköping University Electronic Press. <https://liu.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1643561/FULLTEXT01.pdf>
- Lund, E., Roth, A. (2024). *Landsbygds miljöavtal — för ökad tillgänglighet i landsbygder*. IVL Svenska miljöinstitutet. <https://ivl.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1866370/FULLTEXT04.pdf>
- SOU 2003:29. *Mot en ny landsbygds politik*.
- SOU 2017:1. *För Sveriges landsbygder — en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd*.
- Syssner, J., Olausson, A. (2015). Att vara en krympande kommun. I: *Urbanisering — Utmaningar för kommuner med växande och minskande befolkning*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting, ss. 66–92.
- Syssner, J., Fredriksson, A. (2021). *Näringslivsutveckling i gles- och landsbygd: en kartläggning av problemskrivningar och åtgärder i lokalt näringslivsarbete*. Linköping

- University Electronic Press. <https://liu.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1548359/FULLTEXT02.pdf>
- Tillmar, M., Gustavsson, M., Högberg, L., Rosell, E., Svensson, L. (2018). *Sektorsöverskridande samverkan: En studie av organisering för välfärd mellan olika samhällssektorer*. Linköping University Electronic Press. <https://www.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1259275/FULLTEXT01.pdf>
- Wänström J., Hermelin, B. (2022). *Att skapa ändamålsenlig samverkan: Samrådsstrukturer med region och kommuner*. Linköping University Electronic Press. <https://liu.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1696108/FULLTEXT01.pdf>

Samhällskontraktet

Policyförslag

- Civilsamhället utgör fortsatt en viktig grund för lokalt förankrad och anpassad utveckling, men behöver stötta för att fungera. Det är inte minst tydligt avseende frågor om beredskap. Det är därför viktigt att kommuner, myndigheter och nationella civilsamhällesorganisationer har verktyg att stötta det regionala och lokala civilsamhället. Detta kan handla om utökade möjligheter att söka medel, att ge kontinuerligt och utökat stöd för välfärds- och servicefunktioner samt att tillsätta personal som kan stötta och facilitera lokalt och regionalt föreningsliv.
- Statlig närvaro på landsbygden är viktigt för att upprätthålla en känsla av delaktighet i samhället. Därför måste viktiga statliga myndigheter som polis, arbetsförmedling och försäkringskassa arbeta utifrån god lokalkännedom och finnas på plats i landsbygderna.
- För att kunna delta i samhället behöver medborgarna kunna organisera sig och förflytta sig. Därför är en fungerande infrastruktur och transportsystem viktiga. Avsätt medel till regionerna för utvecklingen av kollektivtrafik och andra transportlösningar (se tema om Bostad, infrastruktur och mobilitet).
- Landsbygderna bör ersättas för de naturresurser de bidrar med till samhället. Ersättningsmodeller för t.ex.

energi, mineral, skog, livsmedel och ekosystemtjänster bör utvecklas.

Länge har vi betraktat den liberala demokratin som tätt sammanvävd med den relation mellan stat och medborgare som brukar kallas för samhällskontraktet. Samhällskontraktet är tänkt som statens ansvar gentemot sina medborgare och de skyldigheter och rättigheter som medborgarna får och har genom och gentemot staten (Trägårdh et al., 2013). Men bilden idag är mycket brokigare. Flernivåstyrning och politiken innebär att det är flera olika aktörer som förvaltar och agerar på landsbygden. Inte bara staten och myndigheter utan också privata aktörer (både svenska och utländska) och frivilliga aktörer förväntas ta ansvar för lokal utveckling och välfärd. Även migranter och säsongsarbetare, som inte är med i »kontraktet» på samma sätt som övriga medborgare spelar en central roll genom att utföra mycket av det arbete som upprätthåller samhället. Utan dem kan mycket stanna av. Den gängse förståelsen av samhällskontraktet är därmed under omvandling (Arora-Jonsson, 2022).

Denna pågående omvandling förstärks av de systembrister som landsbygderna står inför och påverkar synen på samhällskontraktet och tilliten till staten samtidigt som det har gett upphov till konflikter i olika landsbygder, till exempel mellan markägare och samer. Även om samhällstilliten på landsbygderna har varit

relativt stabil över tid finns det en risk att den minskar – förutsatt att inga åtgärder tas för att adressera den ökande ojämlikheten mellan stad och land med avseende på service, välfärd och infrastruktur (Erlingsson et al., 2021).

Tilliten till välfärdsstaten ansträngs även av synen på resursflöden, där landsbygderna förser städerna med energi, naturresurser och livsmedel, utan att få skäligen ersättning för detta. Den kommunala omfördelningspolitiken ses som otillräcklig för att motverka detta förhållande, vilket ger näring åt en uppfattning om en mycket ojämn maktrelation mellan storstadsregionerna och landsbygderna, något som är särskilt tydligt i de norra, glesa landsbygderna (Stiernström, 2023). Motsättningarna existerar inte enbart mellan kommuner, utan även inom kommuner, där spänningarna ligger mellan staden eller centralorten och dess omland (Wallman Lundåsen & Erlingsson, 2023).

Ett exempel på statens tillbakadragande på landsbygden är den begränsade tillgången till polisservice. Poliserna har svårt att utföra sitt arbete när en patrull ska täcka ett stort område, servicen blir sämre och polisens arbetsmiljö påverkas negativt (Stenbacka, 2022). Till skillnad från andra sektorer kan polisens ansvarsområden inte ersättas av civilsamhällets engagemang.

Kontraktet mellan medborgare och statliga och kommunala aktörer karakteriseras av att det skett en ansvarsförskjutning, där allt mer ansvar för upprätthållande av service och välfärdsfunktioner läggs över på civilsamhället, särskilt i perifera områden (Arora-Jonsson, 2017). Detta leder till en situation där invånarna känner att de inte har samhällets stöd. Samtidigt har civilsamhället en förmåga att möta

upp lokala behov och bära viktiga samhällsfunktioner, vilket kan ses inte minst i krissituationer, till exempel under skogsbränderna 2018 (Ingridsdotter & Vallström, 2023) eller flyktingmottagandet 2016 (Stiernström et al., 2019). I det vardagliga livet är föreningslivet centralt för landsbygderna, både som upprätthållare av infrastruktur, offentlig såväl som kommersiell service och för att skapa en meningsfull fritid. Föreningstätheten skiljer landsbygdernas föreningsliv från städerna, även om många föreningar i landsbygderna delar medlemmar (Wallman Lundåsen, 2022). Det finns alltså en god grund för att ta tillvara på civilsamhällets resurser för att lösa en del lokala frågor och problem. Samtidigt får civilsamhällets organisationer mindre resurser att röra sig med, dels ekonomiskt, dels genom den demografiska utvecklingen i många landsbygder där föreningslivets eldsjälarna i allt högre utsträckning är äldre. Med minskande medlemsantal blir föreningarna mer beroende av enskilda personers förmågor och intressen, vilket tillsammans med sviktande ekonomiska medel skapar en skörhet i de strukturer som civilsamhället försöker upprätthålla.

Synen på samhällskontraktet påverkas också av den urbana normen, genom vilken landsbygderna konstrueras som platser utan framtidsutsikter (Svensson, 2017). Den urbana normen är delvis diskursiv men ger också utslag i materiella relationer som uttrycks genom en tillväxtorienterad politik och samhällsplanering som främst gynnar storstäder. Upplevelsen av att leva på en plats som är eftersatt leder till en ökad känsla av utanförskap vilket i sin tur bidrar till en minskad tillit till samhället, inte minst bland unga (Svensson, 2017). Ett annat uttryck för denna ojämlikhet är

bristande underhåll av basal infrastruktur, såsom fungerande kollektivtrafiknät, vilket försvårar mobiliteten bland befolkningen, inte minst hos resurssvaga grupper (se tema om bostad, infrastruktur och mobilitet). Som en följd av detta begränsas dessa gruppers möjligheter att delta i samhället samtidigt som tillgängligheten till service och omsorg minskar (Hult et al., 2023; Fridén Syrjäpalo, 2023).

Sammantaget visar detta både på möjligheter och utmaningar för landsbygdspolitiken. Frågan om samhällskontraktet och tillit knyter an till de andra temaområdena i rapporten och genom att adressera de förslag som lyfts under dessa teman kan man motverka att tilliten till samhället och därmed även statens legitimitet urholkas. Likväl så är det viktigt att lyfta på vilket sätt åtgärder i de andra policyområdena även för med sig effekter på samhällskontraktet.

Referenser

- Arora-Jonsson, S. (2017). *The realm of freedom in new rural governance: Micro-politics of democracy in Sweden*. *Geoforum*, 79, ss. 58–69.
- Arora-Jonsson, S. (2022). Systemskifte för vem: Landsbygden och den stora galenskapen. I: Altermark, N., Dahlstedt, M. [red.]. *Bortom Systemskiftet: Mot en ny gemenskap*. Stockholm: Verbal, ss. 517–538.
- Erlingsson, G. Ó., Öhrvall, R., Wallman Lundåsen, S., et al. (2021). *Centrum mot periferi?: Om missnöje och framtidstro i Sveriges olika landsdelar* (version 2). Linköping University Electronic Press. <https://liu.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1566324/FULLTEXT02.pdf>
- Fridén Syrjäpalo, L. (2023). Mobilitetsorättvisa i den glesa landsbygden: hur barnfamiljer och ungdomar hanterar utmaningar i en föränderlig värld. I: Joelsson, T., Henriksson, M., Balkmar, D. [red.]. *Rättvist resande?: Villkor, utmaningar och visioner för samhällsplaneringen*. Boxholm: Linnefors förlag, ss. 170–188.
- Hult, Å., Nyblom, Å., Lund, E., Johansson, H., Dahlqvist, F., Nuruzzaman, R., Perjo, L., Wennberg, H. (2023). *Rättvis tillgänglighet för landsbygder och mindre tätorter*. IVL Svenska Miljöinstitutet. <https://ivl.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1814834/FULLTEXT02.pdf>
- Ingridsdotter, J., Vallström, M. (2023). *Lokal mobilisering under skogsbränderna 2018*. Umeå universitet. <https://www.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1822522/FULLTEXT01.pdf>
- Stenbacka, S. (2022). Rural Policing: Spaces of Coherence and Fragmentation. I: Bowden, M. [red.]. *Rural Transformations and Rural Crime*. Bristol University Press, ss. 143–163.
- Stiernström, A. (2023). Sustainable development and sacrifice in the rural North. *Sociologia ruralis*. 63(3), ss. 661–682.
- Stiernström, A., Hansen, K., Waldenström, C., Westholm, E. (2019). Turbulens i Välfärden? Om flyktingmottagandet i Dalarna 2016 – arbetsrapport från ett forskningsprojekt. *SLU Urban and Rural Reports*, 2019:3. https://pub.epsilon.slu.se/16239/7/ad.slu.se_common_bibul_slub_Arkiv_AVD_Vet_Kom_Publicering_epsilon_oppetarkiv_stiernstrom_a_et_al_190708.pdf
- Svensson, L. (2017). *Lämna eller stanna?: valmöjligheter och stöd för unga i »resten av Sverige«*. Lund: Nordic Academic Press.
- Trägårdh, L., Wallman Lundåsen, S., Wollebæk, D., et al. (2013). *Den svala svenska tilliten. Förutsättningar och*

utmaningar. Stockholm: SNS förlag.
[https://snsse.cdn.triggerfish.cloud/
uploads/2013/07/den-svala-svenska-
tilliten.pdf](https://snsse.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2013/07/den-svala-svenska-tilliten.pdf)

Wallman Lundåsen, S. (2022). Deltagande i civilsamhället: jämförelser mellan stad och land i Sverige. I: Agnidakis, P., Cras, P., von Essen J., et al. [red.]. Landsbygdernas och de mindre orternas civilsamhällen. *SLU Urban and Rural Reports*, 2022:3. <https://pub.epsilon.slu.se/30179/1/agnidakis-p-20230127.pdf>

Wallman Lundåsen, S., Erlingsson, G. Ó. (2023). Perceived fairness of intra-municipal cohesion politics: Does place of residence affect party preferences? *Political Geography*, 107: 102994.

Asymmetri som lösning?

Policyförslag

- Asymmetriska regelverk för att skapa jämnare förutsättningar mellan olika kommuner och företag behöver utredas. En sådan utredning kan undersöka förutsättningarna för glesare kommuner att tilldelas ett basbelopp för att upprätthålla sina verksamheter och på vilka sätt man kan främja interkommunal samverkan. Det kan också till exempel handla om anpassningar i regelverk för jordbruks- och livsmedelsförädlade företag.
- Balanserad inomregional utveckling kräver att hänsyn tas till att förutsättningarna ser olika ut i regionens olika geografier. Regionernas insatser kan därför behöva utformas på ett sådant sätt att de tar hänsyn till dessa inomregionala skillnader.

Under praktikersmedjorna efterfrågade flera deltagare forskarnas syn på asymmetriska lösningar, alltså geografiska anpassningar i regelverk för att möta territoriella olikheter och därmed uppnå likvärdiga förutsättningar för kommuner, företagande och civilsamhällesorganisationer i glesare landsbygdsområden. Det handlar till exempel om bostadsbyggande, där deltagarna i praktikersmedjorna önskade mer flexibilitet och lokal kontroll för att möta landsbygdernas behov och skapa bättre förutsättningar för landsbygdsutveckling. Det handlar också om asymmetriska regelverk och processer för att skapa

jämlika förutsättningar för företagande och föreningsliv på olika platser.

Asymmetriska lösningar kan både handla om asymmetriskt ansvar (där mindre kommuner får möjlighet att frånsäga sig vissa uppdrag), asymmetriskt stöd (där landsbygder med lägre kapacitet får riktat stöd) eller asymmetriskt regelverk (där mindre kommuner utifrån förutsättningar kan erbjudas anpassade lagkrav eller regelverk för att få större flexibilitet). I litteraturen handlar det till stor del om asymmetriskt ansvar mellan stad och land, där mindre och glesare kommuner får färre uppgifter, som istället bärs av andra aktörer, exempelvis region eller närliggande större kommun. Lidström (2017a) gör nedslag i länder där man applicerar asymmetriskt ansvar på olika sätt, antingen som övergripande system (t ex Spanien, Tjeckien och England) eller som undantag till ett i övrigt symmetriskt ansvarssystem (t ex Danmark). Lidström (2017a) diskuterar också hur det tidigare asymmetriska system som gällde i Sverige fram till 1970-talet såg ut och pekar på att en minskad kapacitet hos små kommuner att möta utmaningar har lett till att diskussionen om asymmetri lyfts igen.

Att möjliggöra för mindre kommuner att lämna över vissa ansvarsområden, till antingen region, stat eller en närliggande större kommun, är en potentiell lösning på låg kapacitet hos små kommuner (Erlingsson et al., 2015; Lidström, 2017a). Det är i en sådan lösning viktigt att analysera vilket ansvarsområde som ska överföras, i vilka

fall det är aktuellt och vem som ska överta ansvaret för uppgiften, eftersom detta kan skilja sig åt mellan olika fall och kommuner (Mörk et al., 2019). En risk är dock att man skapar »A- och B-lag« bland kommunerna, vilket skulle kunna påverka bilden av landsbygder och ge effekter för exempelvis deras förmåga att rekrytera politiker och tjänstemän (Erlingsson et al., 2015; Mörk et al., 2019). Det skulle också kunna leda till att man får minskad lokalkännedom, eftersom visst arbete lyfts upp på en högre förvaltningsnivå. Ett överlämnande av kommunala uppgifter till annan aktör innebär också att ansvarsutkrävande och demokrati blir svårare att garantera. Dessutom kan man redan idag åstadkomma många av de fördelar som asymmetriskt ansvar kan tänkas leda till genom inter-kommunal samverkan (Lidström, 2017a; Lidström, 2017b). Potential och risker med asymmetriskt ansvar behöver utredas mer.

I litteraturen diskuteras asymmetriskt ansvar, antingen på regional eller på kommunal nivå, som en potentiell lösning, men asymmetriska regelverk diskuteras inte. Våldigt lite i diskussionerna under forskarsmedjorna och i litteraturen som gått in i denna rapport resonerar kring hur asymmetriska lösningar och regelverk rent konkret skulle kunna utformas, vilka regelverk det är som skulle behöva utformas asymmetriskt och hur detta ska göras. När, var och på vilka sätt asymmetriska lösningar och regelverk kan utformas behöver därför utredas mer.

Referenser

- Lidström, A. (2017a). *Asymmetrisk ansvarsfördelning på kommunal nivå. Underlagsrapport till Kommunutredningen Fi 2017:02*. Stockholm. <https://www.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1211409/FULLTEXT01.pdf>
- Lidström, A. (2017b). Stadsregioner och landsbygdsregioner – en asymmetrisk regionaliseringslogik. I: *Regionala tillväxtpolitiska utmaningar – behov av strukturreformer och nya samverkanslösningar? Tillväxtanalys*, ss. 61–69. <https://www.tillvaxtanalys.se/publikationer/pm/pm/2017-05-11-regionala-tillvaxtpolitiska-utmaningar---behov-av-strukturreformer-och-nya-samverkanslosningar.html>
- Erlingsson, G. Ó., Syssner, J., Ödalen, J. (2015). *Strategier för att möta småkommunernas utmaningar*. SNS Analys. https://snsse.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2020/02/sns_analys_nr_26.pdf
- Mörk, E., Erlingsson, G. Ó., Persson, L. (2019). *Konjunkturrådets rapport 2019 – Kommunernas framtid*. Stockholm: SNS förlag. <https://snsse.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2020/02/konjunkturradets-rapport-2019-kommunernas-framtid.pdf>

Projekt och finansieringsmodeller

Policyförslag

- Förenkla ansökningsprocesser och korta ledtider. Samtliga projektfinansierande aktörer behöver utveckla metoder som möjliggör för fler att söka medel. Det senare handlar dels om att stärka kommunernas kompetens och ekonomiska förutsättningar, men också att utveckla inkluderande metoder för såväl organiserade som icke organiserade delar av samhället att göra sina röster hörda och kunna driva projekt. Utlysningar av projektmedel behöver vara både riktade och öppna.
- Att i grunden förändra förutsättningarna för landsbygdsutveckling kräver andra verktyg än kortsiktiga projekt. Som komplement till projekt behövs därför insatser med längre löptid, en typ av program som etableras över t ex 10 år. Även dessa behöver utvecklas flexibelt så att det lokala och kommunala perspektivet får definiera inriktningen.
- Såväl projekt som program behöver ha en tydlig idé om hur verksamheten skapar långsiktiga, bestående effekter. Detta krav får dock inte försvåra mindre projektägars förutsättningar att söka och driva projekt, utan faller snarare på projektfinansieraren att följa upp och ansvara för.
- Leader är en bra metod för lokalt utvecklingsarbete. Leader som verktyg har dock komplicerats över tid, inte minst när det inkorporerades i CAP. Regelverket inom den strategiska planen tycks svårt att förenkla. Överväg att flytta genomförandet från Jordbruksverket till den myndighet som ansvarar för landsbygdsutveckling, d.v.s Tillväxtverket.
- Det görs mycket utvärderingar i projekt och till viss del även i program. Dock behövs bättre »invärderingar« i projekt och program för att kunna säga något om deras utfall. Det behövs därtill resurser för att sammanställa och ta vara på de utvärderingar som görs, ett ansvar som torde falla på Tillväxtverket, sannolikt i samarbete med forskning för att kunna sätta det i ett bredare perspektiv.

Frågor om hur landsbygdernas utveckling och förvaltning ska finansieras genomsyrade praktikersmedjorna. Samtalen omfattade både civilsamhällesaktörer, offentliga organisationer och näringslivet. Framför allt låg fokus på »projektet« som en modell både för förändring och långsiktig förvaltning, ett fokus som kontrasterades med diskussioner om bristen på ekonomiska resurser till långsiktig, löpande verksamhet. I forskarsmedjorna så undersöktes denna relation, inte som ett motsatspar, utan

som två kompletterande angreppssätt för att kunna möta upp mot landsbygdernas mångfald av behov, förutsättningar och utmaningar.

Projekt fyller en viktig roll för landsbygdsutveckling, bland annat för att det möjliggör för anpassning efter lokala kontexter, behov och önskemål. I forskarsmedjan diskuterade man metoder för att förbättra projektarbete, exempelvis genom att förenkla det administrativa systemet, utlysa mer pengar ut i systemet, samt främja paraplyprojekt och metoder för att lära av varandra. Dessa åtgärder kommer dock inte åt problemet att det ofta är svårt att åstadkomma långsiktighet av resultaten från projektarbete. Även om projektmodellen kan utgöra en användbar metod för att adressera lokala utmaningar och stimulera innovativa lösningar på problem (Hodgson et al., 2019) så finns det också en inneboende svårighet i att översätta och förankra projektverksamhet till långsiktig förvaltning. Det finns en stor risk att fastna i en projektbubbla där man förbättrar förutsättningarna för de temporära projektresultaten men missar att beakta de permanenta landsbygdseffekterna (Hodgson et al., 2019).

För att projekt ska bidra till landsbygdernas utveckling behöver de knyta an till ordinarie verksamheter, delaktigheten i lokalsamhället, hur man kan involvera men samtidigt inte överbelasta eller bygga in ett beroende av eldsjälar, samt samarbete mellan olika utvecklingsaktörer. God invärdering (basvärden, både siffror och kvalitativa värden) och utvärdering är centralt för att kunna avgöra vad som är goda resultat, en aktivitet som kräver fungerande strukturer för dissemination. Bred samverkan över sektorsgränser är en nyckelfaktor för att projekt ska bidra till långsiktig landsbygdsutveckling, samtidigt

finns det en risk att samverkan som etableras under projekttid inte lyckas upprätthålla sig själv efter projekttidens slut. Fred (2019) beskriver hur projektfinansiärer generellt inte beviljar projektmedel om det inte ska bedrivas genom samverkan och främja samverkan på olika sätt. Men samverkan som etablerats under projekttid försvinner ofta efter projektets slut (Fred, 2019). Detta skulle eventuellt kunna åtgärdas med ett fokus på mindre men mer långsiktiga projekt, eftersom det tar tid att knyta an projektets lärdomar och resultat och de nätverk som byggs upp under projekttiden, till de offentliga organisationer, föreningar eller lokala näringslivsmiljöer som man långsiktigt vill främja. Det behövs också ett större utrymme att ändra och anpassa i projektgenomförandet allteftersom man lär sig och identifierar vägar framåt.

Det finns därför ett behov av att återvända till det som är grundtanken med projektpolitiken inom EU. Det bygger på territoriella politiska synsätt, dvs att man utgår från ett visst geografiskt områdes behov (till exempel region/kommun/Leaderområde) och på subsidiaritetsprincipen, dvs att beslut ska fattas på den lägsta möjliga nivån som är lämplig för att lösa ett visst problem. Lokal utveckling sker när människor möts och engagerar sig i gemensamma lösningar för lokala utmaningar, oavsett vart man har sin institutionella hemvist. Här finns det svårigheter för regionala och lokala förvaltningar och politiska organisationer, då underifrånperspektivet gynnas av spontanitet vilket samtidigt försvårar långsiktig planering (Larsson & Waldenström, 2016).

Ett problem med projektifiering av lokal och regional utveckling är att det riskerar att avpolitisera vad som ytterst är politiska

problem, vilket i sin tur kan underminera demokratiska processer (Hodgson et al., 2019). Likväl tycks det som att implementering av policy genom projekt är en fortsatt prioriterad metod och inte minst EU-politiken ser projekt som sitt främsta verktyg (Fred & Godenhjelm, 2023), vilket blir tydligt i en landsbygdskontext. Det har även bäring på hur statliga medel fördels, eftersom EU-finansierade projekt har krav på statlig medfinansiering. Ett ytterligare problem med en projektbaserad utveckling är att den politiska styrningen av projektfinansiering ibland upplevs som alltför snäv, med utlysningar som har en förutbestämd uppfattning av vad som behöver göras, vilket leder till att man tvingas jobba med utveckling utifrån någon annans prioriteringar. Detta innebär ett ovanfrånperspektiv, som riskerar präglas av en urban norm avseende vilken utveckling som behövs för landsbygderna. För snäva projektutlysningar riskerar också att bortse från hur civilsamhället faktiskt ser ut i landsbygder.

Civilsamhällets form och organisering har förändrats, sker på nya platser och på nya sätt. Människor är ofta mer löst organiserade och viktiga diskussioner sker i många fall någon annanstans och på nya sätt (Arora-Jonsson, 2017). Men projektutlysningar är ofta formulerade på ett sätt som riktar sig till de mer traditionella formerna av civilsamhälle. Utlisningarna kräver också generellt resursstarka aktörer, personal och tid och är i många fall så pass krävande att man behöver vara högt utbildad för att söka medel (Gunnarsdotter et al., 2016). Politiken och dess genomförare behöver skapa förutsättningar för ett bredare inkluderande samtal än det som det traditionella civilsamhället representerar och utlysningar behöver formuleras för att

inte utesluta nyare former av civilsamhällets organisering, eftersom dessa utgör viktiga strukturer där utveckling sker. Detta innebär mer allmänna utlysningar, medel som är tillgängliga för personer som är engagerade utanför det traditionella föreningslivet, samt resurssatt stöd för att fler aktörer ska kunna söka projektmedel.

Referenser

- Gunnarsdotter, Y., Hansen, K., Stiernström, A., & Waldenström, C. (2016). *Slutvärdering av Landsbygdsprogrammet 2007-2013: Axel 3: Förbättra livskvalitet på landsbygden; Axel 4: Leadergenomförda lokala utvecklingsstrategier*.
- Arora-Jonsson, S. (2017). The realm of freedom in new rural governance: Micro-politics of democracy in Sweden. *Geoforum*, 79, ss. 58–69.
- Fred, M. (2019). Projektifieringens möjligheter och utmaningar. I: Algehed, J., Eneqvist, E., Jensen, C., et al. [red.]. *Innovation och stadsutveckling: En forskningsantologi om organiseringsutmaningar för stad och kommun*. Mistra Urban Futures. <https://www.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1351684/FULLTEXT01.pdf>
- Fred, M., Godenhjelm, S. (2023). *Projectification of Organizations, Governance and Societies: Theoretical Perspectives and Empirical Implications*. Springer Nature.
- Hodgson, D. E., Fred, M., Bailey, S., et al. (2019). *The projectification of the public sector*. Routledge, New York.
- Larsson, L., Waldenström, C. (2016). *Leader as a means for strengthening rural development capacity: From project output to the embedding of outcomes. Sustainability and Shortterm Policies*. Routledge, ss. 17–33.

Markanvändning och naturresurser

Policyförslag

- Det landsbygdspolitiska rådet (som föreslås i första temat) bör även hantera frågor kring markanvändning och naturresurser, där till exempel samiska intressen och rättigheter involveras.
- Stärkt fokus på sociala och kulturella aspekter samt maktförhållanden i tillstånds- och samrådsprocesser, där man även tar hänsyn till att beslut är landsbygdssäkrade, till exempel genom att människor som företräder olika intressen involveras tidigt i tillståndsprocesser.
- Formulera tydliga nationella riktlinjer för markanvändning med bred förankring i internationell och nationell rätt, samt lokala och regionala förutsättningar
- Markanvändningspolicys måste ta hänsyn till miljö och landskap, sociala och ekonomiska aspekter, både i nuet och över tid med både nära och avlägsna framtids-horisonter.

Landsbygder spelar en avgörande roll för hela landets välmående och utveckling. För att skapa långsiktigt hållbara och levande landsbygder måste vi hitta sätt att kompensera landsbygderna för de resurser som extraheras till städerna. Landsbygd och

stad bör ses som två likvärdiga världar — inte att den ena är till för den andra.

Markanvändning och tillgången till mark hanteras ofta som ett område som ligger utanför landsbygdspolitiken och inkorporeras istället i andra (visserligen angränsande) politikområden, till exempel inom mineralstrategin och gruvpolitiken (Stiernström, 2024). Denna separation leder att frågor om den roll som mark och naturresurser spelar i mellanmänniskliga relationer och frågor och idéer om utveckling hanteras som åtskilda ämnen. För att förstå och hantera de olika målkonflikter som kopplas till markanvändning behöver vi förstå hur sociala strukturer formar tillgången till mark och styr naturresurshantering. Ett ensidigt fokus på privat ägande kommer i vägen för att förstå hur mark faktiskt används och vilka som är beroende av den. Ett exempel från lantbruket är att kvinnor är registrerade som markägare i betydligt lägre utsträckning än män men i praktiken drivs lantbruksföretagen ofta som familjeföretag av kvinnor och män gemensamt (LRF, 2019), vilket innebär att ett fokus på markäggande inte låter oss förstå hur den faktiska förvaltningen av marken är fördelad mellan könen.

Modeller för konsultation och deltagande i planering av markanvändning måste ses över. En förståelse för människors positioner och maktstrukturer är nödvändig för att hantera konflikter som uppkommer i samband med markfrågor (Arora-

Jonsson, 2018). Legitimitet och hänsyn är två nyckelkomponenter. En framtida landsbygdspolitik behöver utformas så att den kan möta långsiktiga politiska mål utan att göra avkall på upparbetade rättigheter till marken, vilket till exempel kan ses i de konfliktfyllda relationerna mellan gruvnäring och samiska rättigheter (Raitio et al., 2020; Haikola & Anshelm, 2016). Denna problematik kan även översättas till andra markanvändningsområden såsom skogsbruk, jordbruk, vattenbruk och energiproduktion, vilka samtliga omfattar både storskaliga och mer lokala perspektiv.

Att användningen av mark kommer fortsätta intensifieras i framtiden verkar uppenbart, när skogen och lantbruket behöver tillhandahålla fler tjänster och efterfrågan på metaller ökar. Samtidigt finns det krav på att hastigheten för olika beslut behöver öka (se t.ex. From et al., 2019). Det här ställer allt större krav på bra underlag och stödprocesser för att viktiga och långsiktiga resurs- och hållbarhetsfrågor ska kunna hanteras. En ansvarfull landsbygdspolitik måste ta hänsyn till de globala hållbarhetsmålen för att vara legitim och i relation till naturresursanvändning lyfts särskilt mål 14 och 15 fram som viktiga (Lindberg, 2024). Det skapar frågor om vilken sorts användning av marken som maktinnehavare ser framför sig och om det verkligen går att nå alla ambitiösa mål. Likväl efterfrågas tydligare styrning och prioritering som är förankrad i demokratiska beslut för att hantera de många konflikter som kan uppstå på den lokala nivån när flera gör anspråk på marken på landsbygderna (Solbär et al., 2019).

För att hantera markanvändningskonflikter och beakta dessas sociala konsekvenser är avvägningar nödvändiga. Det innebär att konsekvensbeskrivningar

av nya projekt och policyer måste inkludera både miljömässiga, ekonomiska och sociala faktorer och att dessa konsekvenser behöver vägas mot varandra. EU spelar här en viktig roll genom sina policyer, särskilt inom områden som miljö och klimat, som ofta påverkar markanvändningen på nationell, regional och lokal nivå (jfr. Widmark et al., 2020). Samtidigt kan det vara svårt att implementera breda europeiska riktlinjer på ett sätt som passar de unika förutsättningarna i olika landskap och samhällen.

Referenser

- Arora-Jonsson, S. (2018). Across the development divide: a North-South perspective on environmental democracy. *Sage hand-book of Nature*. Sage Publications, ss. 1–24.
- Haikola, S., Anshelm, J. (2016). Mineral policy at a crossroads? Critical reflections on the challenges with expanding Sweden's mining sector. *The Extractive Industries and Society*, 3(2), ss. 508–516.
- From, T., Ericsson, M., Sandström, R., et al. (2019). Sluta hyckla om metallbehovet. *Svenska Dagbladet* [2019-09-29]. <https://www.svd.se/a/0n0zLG/sluta-hyckla-om-metallbehovet>.
- Lindberg, J. (2024). *Empowering and Inclusive Societal Rural Digital Transformation*. Diss. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- LRF (2019). *Jämställdhet i det gröna näringslivet*. LRF:s jämställdhetsakademi. <https://www.lrf.se/sakomraden/jamstalldhet/>
- Raitio, K., Allard, C., Lawrence, R. (2020). Mineral extraction in Swedish Sápmi: The regulatory gap between Sami rights and Sweden's mining permitting practices. *Land Use Policy*, 99: 105001.

- Solbär, L., Marcianó, P., Pettersson, M. (2019). Land-use planning and designated national interests in Sweden: arctic perspectives on landscape multi-functionality. *Journal of Environmental Planning and Management*, 62(12), ss. 2145–2165.
- Stiernström, A. (2024). *Beyond the Minefield: Mining, Development, and Open Moments in Northern Sweden*. Diss. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Widmark, C., Heräjärvi, H., Katila, P., et al. (2020). *The Forest in Northern Europe's Emerging Bio-economy: Reflections on the forest's role in the bioeconomy*. <https://forbioeconomy.com/app/uploads/2021/01/The-Forest-in-Northern-Europe%E2%80%99s-Emerging-Bioeconomy.pdf>

Kompetensförsörjning, arbetsmarknad och utbildning

Policyförslag

- Den svenska befolkningen blir äldre och svensk arbetsmarknad behöver främja arbetskraftsinvandring, samtidigt som man arbetar för att skapa goda arbetsvillkor.
- Skapa goda förutsättningar för pendling genom goda reseförbindelser samt möjlighet att arbeta på annan ort, för att landsbygderna ska kunna attrahera högtbildade personer med rätt kompetens.
- Satsa på lokala lärcentra som kan anpassas efter lokala arbetsmarknader. Såväl kommunala strukturer som folkbildande aktörer bör resurssättas då de har viktiga kompletterande målgrupper och förmågor. Yrkesutbildningar ska vara inriktade mot lokala behov.
- Ge universiteten i uppdrag att utveckla mer flexibla utbildningsformer och stärk kopplingen mellan universiteten och de lokala utbildningsinstitutionerna för att främja distansutbildning och utöka utbildningsalternativen i landsbygder.
- Stärk strukturer och stöd för förbättrad matchning med särskilt fokus på landsbygder, till exempel genom att återupprätta arbetsförmedlingskontor/noder i landsbygdsorter

Kompetensförsörjning, begränsad tillgång till utbildning på landsbygder och obalanser på arbetsmarknaden är centrala utmaningar som många landsbygder står inför. Kompetensförsörjningsutmaningarna är i hög grad förankrade i befolkningsbrist och demografiska utmaningar i många landsbygder. En balanserad befolkningsstruktur bör vara ett prioriterat mål. Befolkningsfrågan behöver också ses ur ett brett perspektiv. Det handlar bland annat om att etablera politiska styrmedel för att sträva efter en förnygrad befolkningsstruktur genom ökad inflyttning. Ett par forskare pekade under tankesmedjan på att kommuner behöver arbeta för att stärka kommunens egen självbild och arbeta med platsidentitet som ett internt projekt som gynnar de som bor där, men också potentiella inflyttare. När det kommer till arbete som platsmarknadsföring och satsningar för att aktivt locka inflyttare så har det dock visat sig svårt för kommuner att på egen hand påverka sina inflyttarsiffror (Syssner och Olausson, 2015; Berg och Gustafsson, 2024). Vad som däremot är tydligt är att välfungerande välfärd och närhet till detta betraktas som hygienfaktorer för potentiella inflyttare och för personer som redan bor på platsen (Hedberg et al., 2023).

Befolkningsfrågan handlar också

om att uppmuntra och underlätta för inflyttning från andra länder. Den nationella migrationspolitiken som till exempel vill minska arbetskraftsinvandringen riskerar att förstärka kompetensförsörjningsutmaningarna och policy bör snarare riktas mot att främja en socialt hållbar arbetskraftsinvandring. En tidigare uppfattning har också varit att migration till Sverige sker till större städer och att personer som placeras i landsbygder generellt flyttar in till större städer efter ett tag. Haandrikman et al., (2023) utmanar denna bild och menar att landsbygder i många fall idag är attraktiva platser för internationella migranter. Trenden har till viss del vänt och landsbygder är i många fall inte mellanlandningsplatser för invandrare idag, även om mönstrena skiljer sig mellan flyktingar och migranter, där flyktingar oftare flyttar vidare till andra platser och större städer (Haandrikman et al., 2023). Landsbygder kan komma att förlora delar av inflyttade internationella migranter, på samma sätt som rådande flyttmönster gör att en del svenskfödda personer kommer flytta från landsbygder till större städer, men Haandrikman et al. (2023) menar att internationella migranter i stor utsträckning utgör en relativt permanent befolkning i många landsbygder och att de därför utgör en viktig del av landsbygdernas population. (Haandrikman et al., 2023).

Kompetensförsörjningsutmaningarna handlar också i hög grad om att se till att den befolkning som redan finns på platsen matchar arbetsmarknadens behov och här blir lokalt och regionalt anpassade utbildningsinsatser viktiga. Lokala lärcentra, men också folkbildande aktörer som ser till den mångfald av kompetenser som arbetsmarknaden efterfrågar, är därför viktiga verktyg (Schönbeck et al.,

2022; Bjerke & Mellander, 2023). Även yrkesutbildningar har en viktig roll att spela för att bistå arbetsmarknaden med den kompetens som behövs. Dessa båda insatser behöver prioriteras mer i policy och möjligheten till utbildning behöver spridas ut i större delar av landet.

En ytterligare åtgärd handlar om matchning. Landsbygdskommuner, jämfört med större städer, har generellt en liten arbetsmarknad, i vissa fall beroende av en specifik arbetsgivare. Det är därför generellt enklare att hitta ett nytt arbete som motsvarar ens kompetens samt att avancera i karriären i städer (Henning och Kekezi, 2023). Nedläggningar av företag har också ofta större effekt för människor som bor i landsbygder. Individer i städer eller tätare områden återvänder inte bara snabbare till arbete utan har även större chans att hitta jobb som bättre matchar deras kompetens. Resultaten tyder på att individer på landsbygden drabbas hårdare av negativa konsekvenser, som inkomstbortfall, vid jobbförlust. (Kekezi, 2022). Policy behöver därför satsa på verktyg för att förbättra matchning och inte bara på högre utbildning som ofta är fallet idag (Kekezi, 2020). Detta kan till exempel handla om omställning och omskolning under en senare del av livet, utifrån en idé om livslångt lärande. Kekezi (2022) beskriver att i vissa kontexter och regioner kan möjligheten till att skaffa sig en ny utbildning, eller högre utbildning vara en lösning, men i andra fall behövs först och främst bättre strukturer och mer hjälpmedel för att matcha arbetstagare och deras färdigheter med andra företag och branscher och deras behov. Tillgången till Arbetsförmedlingen blir därför särskilt viktig i många landsbygder.

Vilka åtgärder eller insatser som behövs

varierar mellan olika platser eftersom kontext och behov ser olika ut i olika regioner, kommuner och landsbygder. Det behövs därför bättre metoder och mer satsningar på utvärderingar och forskning för att förstå hur insatser faller ut i olika landsbygder. Det behövs ökat lärande mellan olika regioner och systematisk utvärdering för att förstå vilka satsningar som ger bäst effekt och i vilka landsbygder dessa kan implementeras. Även här, som har tryckts på i andra teman, är det centralt att lokala aktörer ingår i ägandeskapet av frågan och får resurser som möjliggör för dem att delta i utformandet av insatser för den specifika platsen.

Referenser

- Schönbeck, J., Gustavsson, K., Stoltz, B. I., Lindgren, M., Bohlin Eriksson, E., Lundholm, S., Johansson, Ö., Kahlroth, M., Sjöstrand, A., (2022). *Lärcentra för kompetensförsörjning och livslångt lärande — Behovsinventering och analys*. Arbetsförmedlingen, Folkbildningsrådet, Myndigheten för yrkeshögskolan, Skolverket, Svenska ESF-rådet, Tillväxtverket, Universitets- och högskolerådet, Universitetskanslersämbetet. Rapport: <https://www.skolverket.se/getFile?file=9283>
- Berg, T., Gustafsson, C. (2024). Hur kan Vingåkers kommun arbeta mot 10 000 invånare till 2032? En litteratur- och intervjustudie av kommunala strategier för att öka inflyttning och minska utflyttning. *SLU Urban and Rural Reports 2024:4*. <https://pub.epsilon.slu.se/35477/1/berg-t-et-al-20241024.pdf>
- Bjerke, L., Mellander, C. (2023). *Folkbildning och landets kompetensförsörjning — Vilken roll spelar folkbildningen i städer och på landsbygder?* Folkbildningsrådet. https://folkbildningsradet.se/media/k03hzpef/fbr_rapport_kompetens_webb.pdf
- Hedberg, C., Eimermann, M., Böhlin, M. (2023). *Den nya gröna vägen och praktiska flyttare: En intervjustudie om inflyttare till Kramfors kommun 2020–2021*. Kramfors kommun & Umeå universitet. <https://www.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1745811/FULLTEXT01.pdf>
- Haandrikman, K., Hedberg, C., Chihaya, G. K. (2023). New immigration destinations in Sweden: migrant residential trajectories intersecting rural areas. *Sociologia Ruralis*, 64(2), ss. 280–306.
- Henning, M., Kekezi, O. (2023) Upward job mobility in local economies. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 16(3), ss. 431–444.
- Kekezi, O. (2020). *Labor mobility across jobs and space*. Diss. Jönköping International Business School, Jönköping.
- Kekezi, O. (2022). Labor market pooling and job outcomes of displaced workers. *Working paper series 2:2022*. Stockholm: Stockholms universitet. <https://su.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1686983/FULLTEXT02.pdf>
- Syssner, J., Olausson, A. (2015). Att vara en krympande kommun. I: *Urbanisering — Utmaningar för kommuner med växande och minskande befolkning*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting, ss. 66–92.

Bostad, infrastruktur och mobilitet

Policyförslag

- Utforma policy på statlig och kommunal nivå som främjar bostadsbyggande för resurssvaga hushåll och personer, både bostadsrätter, hyresrätter och småhus.
- Främja utvecklingen av byggemenskaper och alternativa bygg- och upplåtelseformer.
- Främja digitalisering i landsbygder, på sätt som tar hänsyn till lokala olikheter och behov och utan att dessa lösningar implementeras som ersättning för fysisk infrastruktur.
- Formulera ramverk som möjliggör utbyggnad av kollektivtrafik även i glesa geografier för att garantera jämlik mobilitet och tillgänglighet.
- Undersök möjligheter att forma regelverk som förhindrar social dumpning.

Landsbygdernas bostadssituationer hänger nära samman med mobilitet, som inbegriper till exempel migration, säsongsarbete, pendling, fritidsboende och turism, liksom demografiska mönster som gör att fler människor flyttar till vissa landsbygder och fler från andra. Mobilitet påverkar tillgången på bostäder i flera riktningar och skapar så kallade »hot spots« på vissa platser, där

efterfrågan på bostäder är stor och »cold spots« på andra platser, där efterfrågan på bostäder är liten (Stenbacka & Heldt Cassel, 2024). Åtgärder behöver anpassas efter lokala förutsättningar och behov, men i hot spots kan det på en övergripande nivå för policy handla om behov av att sätta upp restriktioner för att minska risken för att lokalbefolkning trycks ut av gentrifiering med ökande bostadspriser. För cold spots behövs snarare politiska styrmedel som bland annat ser till att social dumpning (att ansvaret för socioekonomiskt utsatta personer flyttas till en annan kommun) inte kan ske, att tillgång till bostäder samt service planeras parallellt, samt att öka tillgången till hyresrätter (Stenbacka & Heldt Cassel, 2024).

I båda fallen behövs också ett större fokus på att bygga och tillgängliggöra bostäder för resurssvaga grupper, även hyresrätter. När bostäder planeras är det ofta utifrån ekonomiskt starkare grupper perspektiv och det finns färre exempel på policy eller planering för ekonomiskt svagare grupper (Stenbacka & Heldt Cassel, 2023). Prioriterandet av mer välbärgade hushåll i nuvarande policy leder till att bostadsproblem för resurssvaga hushåll kvarstår och i många fall förstärks (Stenbacka & Heldt Cassel, 2024). Samtidigt är bostadsmarknaden relationell och för att åstadkomma en bostadsmarknad i balans behöver man ta hänsyn till hur bostadsutveckling i landsbygder hänger

ihop med den utveckling som sker i tätorter och städer. Bostadsmarknaden ses ofta som ett problem först och främst i storstäder som präglas av överhettade bostadsmarknader med hög efterfrågan. Planering för bostäder på landsbygden är sällsynt, i Sverige och Europa. Ömsesidiga beroenden mellan stad och landsbygd gör att de bör ses som ett samhällssystem, i vilket man analyserar ekonomi, miljö och sociala konsekvenser tvärs över administrativa och geografiska gränser. Stenbacka och Heldt Cassel, (2023) skriver: »Planering för bostäder är inte en avgränsad lokal fråga, utan behöver hanteras i ett regionalt och nationellt perspektiv«. (Stenbacka & Heldt Cassel, 2023, s. 105).

Olika bygg- och boendegemenskaper utgör ett verktyg för att främja lägre bygg- och boendekostnader och lokal utveckling. Stenbacka & Heldt Cassel (2024) menar att byggemenskaper kan stimulera rätt byggande på rätt plats, alltså att sådana bostäder byggs som faktiskt efterfrågas på en plats. Det kan också vara en metod för att åstadkomma ett mer blandat bostadsbestånd, vilket i sin tur kan underlätta för bostadsrotation. Byggemenskaper har potential att stärka medborgarskap och känslan av att man är med och medskapar sin livsmiljö (Westford, 2020). Byggemenskaper behöver stöttas genom att exempelvis sluta betrakta dem endast som ett komplement till kommersiellt byggande utan anvisa mark till byggemenskaper från början. Ett viktigt steg i den riktningen vore att från nationellt håll ta ställning för dess värden och utveckla metoder för att utvärdera deras samhällsvärde (ibid). Men det är lätt att resurssvaga hushåll får mindre tillgång till denna typ av projekt eftersom det kräver resurser för att tillförsäkra sig rätt kunskap, nätverk samt startkapital (Stenbacka & Heldt Cassel, 2024) och det behövs därför stödstrukturer för att

fler kan bli delaktiga i detta.

Transportmöjligheter, kollektivtrafik och mobilitet diskuterades också inom ramen för detta tema. Bristen på kollektivtrafik påverkar både vem som kan bo på landsbygden och var de kan bo. Mobilitetsojämlikheten innebär att vissa har begränsade möjligheter att transportera sig och/eller inte råd att nyttja dessa möjligheter, vilket gör att de löper större risk att drabbas av transportfattigdom. Grupper som generellt är förlorare i mobilitetsojämlikheten är bland annat låginkomsttagare, ungdomar, kvinnor och funktionsnedsatta men också människor som bor i glesare landsbygder i stort. Kollektivtrafiken har en helt central roll för att upprätthålla tillgängligheten för dessa grupper (Hult et al., 2023). Nuvarande ramverk, som betonar mål om »ökade marknadsandelar, ökad kommersialisering och minskade klimatutsläpp« (Andersson, 2023, s. 63) styr dock mot att fokusera kollektivtrafiken till tätare områden. De regionala kollektivtrafikmyndigheterna (RKM) har till följd av dessa ramverk lättare att nå sina mål om de fokuserar insatser till områden där fler personer reser. Andersson (2023) pekar på att »det är därför inte helt självklart för RKM att utveckla kollektivtrafiklösningar för landsbygden inom ramen för de mål och prioriteringar de har givits.« (Andersson, 2023, s. 63). Kollektivtrafiken på landsbygder behöver byggas ut även i situationer där det inte är ekonomiskt lönsamt och detta kan kräva viss omfördelning av resurser från kollektivtrafik i större städer till landsbygder, eftersom dessa resurser kommer ha stor effekt på den absoluta tillgängligheten i landsbygder (Hult et al., 2023). Som ett steg i detta menar Hult et al., (2023) att det behövs ett

nationellt ställningstagande om den roll kollektivtrafiken ska spela i landsbygder. Det finns också ett behov av att främja flexibel och anropsstyrd kollektivtrafik i vissa landsbygder, där efterfrågan på regelbundna linjeturer är låg. Kommunerna kan till exempel arbeta tillsammans med regioner och statliga myndigheter för att utveckla anpassade mobilitetslösningar som till exempel samåkningstjänster eller subventionerade taxilösningar. I detta arbete och i planering av kollektivtrafik i stort, är lokala och regionala perspektiv viktiga och dessa integreras inte tillräckligt idag (Andersson 2023).

Forskningen visar också att regioner och kommuner behöver integrera strategier för bostadsförsörjning och mobilitet i sitt arbete med regional och lokal utveckling (Stenbacka & Heldt Cassel, 2024). I vissa fall kan det handla om att planera för attraktiva bostäder och fungerande transporter i mindre tätorter och i anslutning till dessa. Även distansarbete och co-working kontor kan ha betydelse för det sociala livet och hållbart resande och det finns därför anledning att stötta sådana initiativ på landsbygden, även om effekten det har på pendling ännu är osäker.

Tillgång till kollektivtrafik och fysisk infrastruktur behöver också i många landsbygder kompletteras med bättre tillgång till digital infrastruktur. Möjligheterna som kommer med digitaliseringen är en viktig del av en fungerande infrastruktur i landsbygder. Digital transformation och alla människors möjlighet att ta del av detta är i grund och botten en fråga om lika möjligheter, allteftersom digital transformation präglar fler sektorer och fler delar av vår vardag, i många fall utan att ett analogt alternativt finns tillgängligt (Runardotter et al.,

2020). Men behoven av digitalisering i landsbygder är inte desamma som de i städer. Trots det är det ofta urbana perspektiv som styr vad och hur man implementerar digitala lösningar och verktyg även i landsbygder. Digitalisering ses ofta som en neutral process, vilket gör att man missar landsbygdernas särskildheter och de behov och önskemål som kan skilja sig åt i landsbygder kontra större städer (Zhang et al., 2023). Förutsättningarna för inkluderande digital transformation är i många fall också sämre i landsbygder (Runardotter et al., 2022). Utbyggnad av bredband är ett tydligt exempel, där boende på landsbygder i många fall själva får driva på den omfattande processen för att få bredband på platsen, för att alltså få samma tillgång som boende i städer får per automatik (Lindberg et al., 2024). Så kallade Rural living labs är ett möjligt verktyg för att stärka lokala perspektiv och identifiera hur digitalisering ska gå till i olika landsbygder (Lindberg, 2024).

Digitalisering och digital infrastruktur utgör dock inte en ersättning för fysisk infrastruktur. Fysiska samlingsplatser samt fungerande infrastruktur och kollektivtrafik för att ta sig till dessa är helt väsentligt för civilsamhället, för näringsliv och ur ett beredskapsperspektiv, för att nämna några. Lindberg (2021) beskriver också hur äldre personer som använt digitala vårdalternativ uppskattar tillgången till dessa verktyg, samtidigt som de förstod E-hälsolösningarna som ett nödvändigt ont givet att offentlig service och möjligheten att träffa vårdgivare fysiskt hade försvunnit från deras orter. E-hälsolösningarna förstods inte som ett fritt val, utan som det tillgängliga vårdalternativet, vilket skapade en känsla av maktlöshet. (Lindberg, 2021). Digitala verktyg, och i allra högsta grad den

basala infrastrukturen i form av bredband, behöver byggas ut i landsbygder med landsbygdernas behov som utgångspunkt, utan att detta används som en ersättning för tillgång till fysisk infrastruktur och service.

Referenser

- Andersson, I. (2023). Kollektivtrafik för landsbygder? I: Stenbacka, S., Hermelin, B. [red.]. *Hållbar samhällsplanering för landsbygden: Service, infrastruktur och välfärd för goda livsvillkor*. Malmö: Gleerups Utbildning AB, ss. 91–108.
- Hult, Å., Nyblom, Å., Lund, E., Johansson, H., Dahlqvist, F., Nuruzzaman, R., Perjo, L., Wennberg, H. (2023). *Rättvis tillgänglighet för landsbygder och mindre tätorter*. IVL Svenska Miljöinstitutet. <https://ivl.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1814834/FULLTEXT02.pdf>
- Lindberg, J. (2021). Urban norm som affektiv atmosfär. *Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift*, 30.
- Lindberg, J. (2024). *Empowering and Inclusive Societal Rural Digital Transformation*. Diss. Luleå Tekniska universitet, Luleå.
- Lindberg, J., Runardotter, M., Ståhlbröst, A. (2024). Bridging the Gap. Policies to Accelerate Social Change for an Inclusive Rural Digital Transformation in Sweden. *European Countryside*, 16(1), ss. 26–42.
- Runardotter, M., Chronéer, D., Lindberg, J., & Ståhlbröst, A. (2020). A digital society for all: A complicated endeavour. I: *Proceedings of the 11th Nordic Conference on Human-Computer Interaction: Shaping Experiences, Shaping Society*, ss. 1–10.
- Runardotter, M., Ståhlbröst, A., Lindberg, J., Lundberg, J., Jansson, M., Chronéer, D., Gelter, J. (2022). *Inkluderande digital transformation: En jazzensemble*. <https://www.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1696732/FULLTEXT01.pdf>
- Stenbacka, S., Heldt Cassel, S. (2023). Socialt hållbart boende på landsbygd. I: Stenbacka, S., Hermelin, B [red.]. *Hållbar samhällsplanering för landsbygden: Service, infrastruktur och välfärd för goda livsvillkor*. Malmö: Gleerups Utbildning AB, ss. 91–108.
- Stenbacka, S., Heldt Cassel, S. (2024). Planning for socially sustainable rural housing in Sweden. *Journal of Rural Studies*. Vol. 110, ss. 1–10.
- Westford, P. (2020). Riktlinjer för markanvisningar till stöd för byggemenskaper. *RISE rapport 2020:78*. <https://ri.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1473456/FULLTEXT01.pdf>
- Zhang, Q., Webster, N.A., Han, S., Ayele, W.Y. (2023). Contextualizing the rural in digital studies: A computational literature review of ruraldigital relations. *Technology in society*, 102373.

Välfärd, omsorg och offentlig service

Policyförslag

- De kommunala uppdragen med avseende på välfärd, omsorg och offentlig service hör till de områden där det kan vara viktigt att införa asymmetriska regler. Det får dock inte äventyra en grundläggande likvärdighet i välfärd i hela landet.
- Civilsamhället är en viktig aktör för att skapa motståndskraftiga sociala ekosystem, men behöver behandlas omsorgsfullt och med stöd, annars urholkas tilliten (se även tema om Samverkan, styrning och ansvarsfördelning samt tema om Samhällskontraktet).
- Flexibla anställningsformer kan möjliggöra fler »kombinatorer«, där eget företagande kombineras med kortare anställningar och/eller deltidsarbete.
- Då förutsättningarna för enskilda kommuners förmåga att påverka befolkningstillväxten är liten och mycket varierande bör utsatta kommuner få stöd med att utforma innovativ anpassningspolitik. Detta kan ske genom ökat kunskapsutbyte, långsiktiga projektmedel och omställningsstöd.

Från både praktiker- och forskarsmedjor var ett centralt inspel att grundläggande välfärd

och service, i form av skola, vård och omsorg samt kommunikationer, är förutsättningar för att människor ska kunna bo och verka i hela Sverige. Policy som underlättar för välfärden i landsbygder kommer ha inverkan på flera andra temaområden. Samtidigt har många landsbygdskommuner, i synnerhet de mer glest befolkade landsbygderna, svårt att upprätthålla just dessa funktioner. Aktörer i många landsbygder förväntas lösa frågor på egen hand, till exempel när offentlig (och kommersiell) service drar sig tillbaka (Tillmar et al., 2018). Sådana lösningar, när lokala aktörer tar över driften efter en nedläggning, beskrivs ofta som framgångssagor (Lundgren & Nilsson, 2023), men det finns problem i detta både ur ett rättviseperspektiv (Fridén Syrjäpalo, 2023) och eftersom nedläggningar ofta orsakar missnöje, spänningar mellan tätort och landsbygd och ökat utanförskap (Erlingsson et al., 2023; Erlingsson et al., 2021).

Tillgång till offentlig service bidrar med direkta, associerade och symboliska värden (Hermelin & Moberg, 2023). En skola eller förskola bidrar med utbildning, men också till att människor träffas och skapar sammanhang i en ort. Förekomsten av service visar även på ett livskraftigt samhälle. Detta påverkar platsen som levd miljö och hur man formerar tankar kring utveckling. En tillbakadragning av service påverkar känslan av tillhörighet i

lokalsamhället, något som i sin tur försvårar en lokal utveckling (Hermelin & Moberg, 2023). Samtidigt pekade forskarna på att det också utgör en möjlighet för politiken när civilsamhälle, lokalt företagande eller privatpersoner löser de uppgifter som staten inte lyckas bära (Tillmar, 2018; Wallman Lundåsen, 2022). Det är inte önskvärt att civilsamhället kliver in och löser offentlig service när kommunen lägger ner verksamhet och landsbygdspolitiken behöver först och främst arbeta för jämnare tillgänglighet och rättvisare tillgång till service, men parallellt med det finns det behov av att främja och stötta dessa lokala initiativ och lösningar när de ändå behöver kliva in.

Tillgång till välfärd och omsorg är också en fråga om fysisk planering och handlar om huruvida det ska finnas exempelvis äldreboende, förskolor och grundskolor på flera platser, eller om kommuner möter dessa miniminivåer genom att endast tillhandahålla detta i centralorten eller tätare orter. Ekonomisk utsatthet och utmaningar med kommunikationer påverkar ungas möjligheter till utbildning som i sin tur påverkar människors möjlighet att bo kvar på landsbygden vilket också blir tydligt för människor som kommit som flyktingar (Öhrn et al., 2023). Detta är även ett kunskapsproblem. Metrocentrism, ett ensidigt fokus på förhållanden i större städer, bidrar till lägre kunskaper om förhållanden med avseende på utbildning i landsbygd (Beach et al., 2018). Förskolor och grundskolor är grundläggande och den demografiska utvecklingen och kommunernas ekonomi kommer att göra frågan mer aktuell under kommande år, både vad gäller kvalitet och tillgänglighet. Från politiskt håll behöver man erkänna och acceptera att upprätthållandet av

»miniminivåer« när det kommer till tillgänglighet av offentlig service kommer kosta olika mycket på olika platser, men också att man bör tillåta funktionell differentiering genom att anpassa utformningen av välfärdsfunktioner efter lokala behov (Lindberg, 2024). Skillnader i befolkningstäthet mellan olika regioner och kommuner påverkar förutsättningarna för att tillhandahålla service och välfärd och att till exempel upprätthålla vissa nivåer av offentlig service kommer kräva olika mycket resurser på olika platser. Till vis del kan detta handla om en starkare ekonomisk omfördelningspolitik, men det handlar också om att kommuner, i samstämmighet med lokala aktörer, behöver hitta framgångsrika lösningar och metoder för att hantera att de krymper (Syssner, 2018).

En annan viktig samhällsfunktion som behöver särskild uppmärksamhet i landsbygdspolitiken är civilskyddet, som både påverkar direkt räddningsverksamhet och en bredare beredskap vid kriser (Ingridsdotter & Vallström, 2023). Civilskydd är en grundläggande samhällsservice och i många landsbygdsområden svarar räddningstjänsten inte bara på larm relaterade till brandkårens kärnverksamheter utan har också kommit att spela en bredare roll. Brandmän, som i flera fall har kortare responstid än akutsjukvård kan kallas ut i väntan på ambulans, till exempel vid hjärtstopp eller andra akuta medicinska tillstånd. Detta betonar ytterligare vikten av att fortsatt jobba med frågan kring att rekrytera och behålla personal (Grip & Karlsson, 2023). Då deltidsbrandmän behöver kombinera sitt uppdrag med andra aktiviteter så behöver systemet anpassas så att det går att kombinera olika arbetsformer. Här är det viktigt att förstå vad som styr rekryteringen till olika samhällsfunktioner.

Grip och Karlsson (2023) visar till exempel att könsroller påverkar vilka som söker sig till räddningstjänsten och pekar på att ett aktivt jämställdhetsarbete och arbete mot diskriminering är viktigt för att minska problemen med kompetensbrist inom räddningstjänst.

Bemanning inom välfärden är fortsatt en viktig utmaning inom många regioner och kommuner. Inom både riks och kommunalpolitik finns förhoppningar att stora företagssatsningar inom mindre kommuner ska vara en lösning på detta, då dessa skall leda till att nya personer etablerar sig i glesa kommuner. Små kommuner kan i vissa fall känna sig nödgade att acceptera problematiska företagsetableringar, som i det närmaste upplevs som ett nödvändigt ont (Stiernström, 2023), för att dessa väntas leda till ökade förutsättningar att bibehålla service. Det finns dock problem med detta då det snarare tycks leda till att välfärdspersonal som redan är etablerade på orten byter yrke, snarare än att det sker någon ökad tillflyttning. Därför måste det finnas incitament för personal att stanna kvar inom välfärdsyrken i landsbygdkommuner, kombinerat med innovativa lösningar kring hur man kan upprätthålla viktiga servicefunktioner. Detta kan till exempel ske genom att man kombinerar digitala och mobila lösningar för att möta lokala välfärdsbehov (Lindberg, 2024) till exempel med extrautrustade bokbussar som också fungera som en del av krisberedskapen eller vårdcentraler. Ett annat angränsande stöd kan vara att upprätta mindre bibliotek i bygdegårdar och möteslokaler. Det kan till exempel handla om att ha roterande specialistläkare, automatiserade servicepunkter och liknade lösningar. Sådana lösningar behöver utvecklas med utgångspunkt i lokala behov (Lumivalo et al., 2023).

Referenser

- Beach, D., Johansson, M., Öhrn, E., et al. (2018). Rurality and education relations: Metrocentricity and local values in rural communities and rural schools. *European Educational Research Journal*, 18(1), ss. 19–33.
- Erlingsson, G. Ó., Öhrvall, R., Wallman Lundåsen, S. (2023). Geographical Tensions Within Municipalities? Evidence from Swedish Local Governments. *Rural Sociology*, 88(4), ss. 1033–1068.
- Erlingsson, G. Ó., Öhrvall R., Wallman Lundåsen S, et al. (2021). *Centrum mot periferi?: Om missnöje och framtidstro i Sveriges olika landsdelar* (version 2). Linköping University Electronic Press. <https://liu.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1566324/FULLTEXT02.pdf>
- Fridén Syrjäpalo, L. (2023). Mobilitetsorättvisa i den glesa landsbygden: hur barnfamiljer och ungdomar hanterar utmaningar i en föränderlig värld. I: Tanja, J., Malin, H., Dag, B. [red.]. *Rättvist resande?: Villkor, utmaningar och visioner för samhällsplaneringen*. Boxholm: Linnefors förlag, ss. 170–188.
- Grip, L., Karlsson, S. (2023). *Arbetsförhållanden för deltidbrandmän / räddningstjänstpersonal i beredskap*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. <https://rib.msb.se/filer/pdf/30355.pdf>
- Hermelin, B., Moberg, A. B. (2023). Samhällsplanering och samverkan: lokal utveckling och service i glesbygd. I: Stenbacka, S., Hermelin, B. [red.]. *Hållbar samhällsplanering för landsbygden*. Malmö: Gleerups Utbildning AB, ss. 183–194.
- Ingridsdotter, J., Vallström, M. (2023). *Lokal*

- mobilisering under skogsbränderna 2018.*
<https://www.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1822522/FULLTEXT01.pdf>
- Lindberg, J. (2024). *Empowering and Inclusive Societal Rural Digital Transformation*. Diss. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Lumivalo, J., Päiväranta, T., Tuunanen, T. (2023). Value co-creation for smart villages: the institutionalization of regional service ecosystems. I: Brohman, M. K., Dawson, G. S., Desouza, K. C. [red.]. *Digitalization and Sustainability — Advancing Digital Value*. Edward Elgar Publishing, ss. 18–41.
- Lundgren, A. S., Nilsson, B. (2023). For the good of the village: Volunteer initiatives and rural resilience. *Journal of Rural Studies*, vol. 102, ss. 1–9.
- Stiernström, A. (2023). Sustainable development and sacrifice in the rural North. *Sociologia ruralis*, 63(3), ss. 661–682.
- Syssner, J. (2018). *Mindre många: Om anpassning och utveckling i krympande kommuner*. Årsta: Dokument Press.
- Tillmar, M., Gustavsson, M., Högberg, L., Rosell, E., Svensson, L. (2018). *Sektorsöverskridande samverkan: En studie av organisering för välfärd mellan olika samhällssektorer*. Linköping University Electronic Press. <https://www.diva-por-tal.org/smash/get/diva2:1259275/FULLTEXT01.pdf>
- Wallman Lundåsen, S. (2022). Deltagande i civilsamhället: jämförelser mellan stad och land i Sverige. I: Agnidakis, P., Cras, P., von Essen, J., et al. [red.]. Landsbygdersnas och de mindre orternas civilsamhällen. *SLU Urban and Rural Reports*, 2022:3. <https://pub.epsilon.slu.se/30179/1/agnidakis-p-20230127.pdf>
- Öhrn, E., Beach, D., Johansson, M., et al. (2023). Rural education and migration: A study of the 2015 reception of young refugees in Sweden. *Australian and International Journal of Rural Education*, 33(2), ss. 1–15.

Kommersiell service och företagande

Policyförslag

- Tillgänglighet och kvalitet på offentlig service är en hygienfaktor för företagande och kommersiell service på landsbygder, särskilt när det kommer till kvinnors företagande.
- Stötta de olika typer av mötesplatser som kan fungera som samlingspunkter i händelse av kris. Det kan handla om livsmedelsbutiker, föreningslokaler, bokbussar, med mera. Med detta menas att den myndighet och/eller kommun som har ansvar för det lokala beredskapsarbetet tillser att det finns tillgång till de resurser som krävs för att upprätthålla dessa mötesplatser.
- Se över de ekonomiska stödsystemen för företagande och anpassa dessa för att bättre passa landsbygdernas små och medelstora företag, företag vars mål inte är, eller enbart är, ekonomisk tillväxt och icke teknikbaserade företag.
- Främja ett helhetsperspektiv med utökat arbete över politikområden, där policy för entreprenörskap och företagande behandlas integrerat med välfärdspolitik, bostadspolitik, mobilitet och digitalisering.

I likhet med tidigare teman så belyste forskarna även i denna tankesmedja vikten av att se och förstå landsbygder utifrån ett system- och helhetsperspektiv. Företagande på landsbygden, som i sin tur skapar förutsättningar för kommersiell service måste förstås i sitt förhållande till andra samhällsfunktioner, till exempel post eller barnomsorg. Sådana funktioner är en förutsättning för företagande, entreprenörskap och beredskap, oavsett vart i landsbygderna vi befinner oss. Liksom tillgången på offentlig service bidrar kommersiell service med direkta, associerade och symboliska värden (Hermelin & Moberg, 2023). Detta påverkar platsen som levd miljö, huruvida man vill bo kvar eller flytta därifrån och huruvida människor väljer att driva företag på platsen, som i sin tur skapar förutsättningar för att kunna upprätthålla offentlig service, genom bl.a. inkomster via kommunalskatter.

När naturliga mötesplatser i form av kommersiell service försvinner har det också inverkan på beredskap. Det är därför av stor vikt att från nationellt håll stötta de strukturer som underlättar för kommersiell service, vilket i sin tur bidrar till levande landsbygder och lokal motståndskraft. Det särskilda driftstödet till livsmedelsbutiker i landsbygder som infördes 2016 är ett sådant verktyg som visat sig viktigt för upprätthållandet av

lokal kommersiell service. Stödet har goda effekter för att få livsmedelsbutiker att finnas kvar i landsbygder där det är långt till annan kommersiell service (Hammarlund & Nordin, 2023) och på platserna där de finns fyller de viktiga funktioner genom att tillhandahålla service, och fungera som sociala mötesplatser vilket i sin tur underlättar för mobilisering vid kriser och tider av ökad beredskap. Digitaliseringsprocesser som anpassats efter lokal kontext och önskemål är ett annat exempel på lösningar som kan vara av stor vikt på vissa platser. Det kan till exempel handla om en digitaliseringslösning som gör det möjligt att ha obemannade livsmedelsbutiker i glesbygden som annars hade lagt ner. Men som betonat tidigare så är det viktigt att sådana lösningar tas fram i dialog med lokalbefolkningen, för att utgå från människan och de behov som finns lokalt (Lindberg et al., 2024).

Villkoren för företagande i landsbygder behöver också stärkas genom att se över stödsystemet kopplat till små- respektive storskalighet och de drivkrafter som företag drivs av. Policy är idag i hög grad formulerad med större företag, produktion av varor och vinst som centrala värden. I många fall är detta inte fallet för de landsbygdsföretag som finns och verkar i landsbygder. Uppskalning och tillväxt är för många landsbygdsföretag inte den primära drivkraften. Det ekonomiska stödsystemet, eller innovationssystemet, behöver anpassas för att bättre se till små företag, företag vars mål inte är, eller enbart är, ekonomisk tillväxt och företag som är sociala, ekologiska eller kulturella snarare än teknikbaserade (Roos, 2021). Stödsystemet behöver vara till för de små företag som är viktiga för landsbygderna, men som fortsätter vara små i sin skala (Ahl et al., 2024). Coompanion (riksorganisation

för kooperativt företagande) är exempel på en viktig aktör kopplat till detta, eftersom de utgör en stödfunktion som har en öppen inställning gentemot en bredd av organisationsformer och drivkrafter för företagande, som speglar det företagande som sker i många landsbygder.

Korsgaard et al. (2015) gör en distinktion mellan »entrepreneurship in the rural« och »rural entrepreneurship« för att förstå hur olika företag är inbäddade i platsen där de verkar och vad det innebär för platsens utveckling. Det första innebär företag eller entreprenörer som relaterar på platsen primärt genom att vara lokaliserade där och som är flyttbara. Det andra hänvisar till företag eller entreprenörer som är involverade och inbäddade i platsen där de är lokaliserade och där platsen i sig är av stor betydelse för verksamheten som bedrivs (Korsgaard et al., 2015). Många av de satsningar som associeras med gröna omställningen lyftes av forskarna som exempel på »entrepreneurship in the rural«, där man vänder sig mot sammanblandningen av »industripolitik« och »landsbygdspolitik«. Stödsystemet tenderar idag att premiera stadens behov av landsbygden och policy behöver därför bli bättre på att gynna den andra av dessa idealtyper, för att snarare gynna människorna som bor i landsbygder, deras behov och det företagande som rör dem i deras vardag. Stam (2015) betonar också vikten av att lyfta blicken från företagen och rikta mer fokus mot de miljöer och institutionella landskap som olika typer av entreprenörer verkar i. Utifrån ett offentligt förvaltningsperspektiv handlar det främst om att man behöver arbeta möjliggörande, för att facilitera och göra de processer som entreprenörerna behöver förlita sig på, till exempel tillståndprocesser, förutsägbara och enkla (Stam, 2015).

Det finns också ett behov av att förstå förutsättningarna för företagare på landsbygden utifrån ett genus- och maktperspektiv. Kvinnors företagande står för mycket av den service som ges på landsbygden och som gör landsbygder bopå och attraktiva. Det kan till exempel handla om butiker, frisörer, restauranger, konst och kultur, turism och omsorg (Ahl et al., 2024). Om man mäter kvinnors företagande genom att titta på inkomsterna de genererar så kommer man dock drastiskt underskatta deras betydelse för landsbygder eftersom deras inkomstnivåer generellt är låga (Tillmar et al., 2022). Betydelsen av kvinnors företagande för landsbygder underskattas alltså ofta i mätningar och statistik. Samtidigt visar forskning att traditionella genuskontrakt fortfarande är rådande och att vara gift påverkar till exempel inkomstnivåer negativt för kvinnor, men inte för män (Tillmar et al., 2022). Många kvinnor som är företagare är livsstilsföretagare, där engagemanget för orten är en viktig social komponent i företaget. Kurser i företagsledning, rådgivning och finansiering är viktigt, men stödfunktioner särskilt riktade mot kvinnor tenderar generellt att missa sina uttänkta målgrupper. I en studie om kvinnors företagande var det endast kurser och såddfinansiering från Almi AB som uppfattades entydigt positivt, förutsatt att man hade kunskap om dessa möjligheter (Ahl et al., 2024). Stödsystemet behöver anpassas till företag där vinst och tillväxt inte är huvudmotivet. Men primärt är det tillgång till service och välfärd som efterfrågas: »The majority of our respondents did not request any business support, but all had great grievances about the lack of local services« (Ahl et al., 2024, s. 1673–1674). Det som först och främst

behövs är alltså tillgänglighet till service och ett fungerande välfärdssystem. Det handlar om service som gör landsbygden bopå, till exempel barnomsorg, skola, kollektivtrafik och bredband (Ahl et al., 2024; Tillmar et al., 2022). Policy rörande entreprenörskap och lokal utveckling hänger därför i hög grad ihop med välfärdspolitik och politiken behöver bli bättre på att arbeta horisontellt över dessa politikområden.

Referenser

- Ahl, H., Berglund, K., Pettersson, K., Tillmar, M. (2024). Women's contributions to rural development: implications for entrepreneurship policy. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 30(7), ss. 1652–1677.
- Hermelin, B., Moberg, A. B. (2023). Samhällsplanering och samverkan: lokal utveckling och service i glesbygd. I: Stenbacka, S., Hermelin, B. [red.]. *Hållbar samhällsplanering för landsbygden*. Malmö: Gleerups Utbildning AB, ss. 183–194.
- Hammarlund, C., Nordin, M. (2023). Att rädda butiker på landsbygden – fungerar det särskilda driftstödet? *Policy-brief 2023:2*. AgriFood. https://agrifood.se/Files/AgriFood_PB20232.pdf
- Korsgaard, S., Müller, S., Tanvig, H. W. (2015). Rural entrepreneurship or entrepreneurship in the rural—between place and space. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 21(1), ss. 5–26.
- Lindberg, J., Runardotter, M., Ståhlbröst, A. (2024). Bridging the Gap. Policies to Accelerate Social Change for an Inclusive Rural Digital Transformation in Sweden. *European Countryside*, 16(1), ss. 26–42.

- Roos, A. (2021). Reproducing gender
— The spatial context of gender in
entrepreneurship. Diss. Uppsala: Sveriges
lantbruksuniversitet.
- Stam, E. (2015). Entrepreneurial ecosystems
and regional policy: a sympathetic
critique. *European planning studies*, 23(9),
ss. 1759–1769.
- Tillmar, M., Sköld, B., Ahl, H., Berglund,
K., Pettersson, K. (2022). Women's rural
businesses: for economic viability or
gender
equality? – a database study from the
Swedish context. *International Journal of
Gender and Entrepreneurship*, 14(3), ss.
323–351.

En politik för landsbygderna?

Behovet av en ny politik för Sveriges landsbygder kommer sig av ett marknadsmisslyckande, där ekonomin ensamt inte förmår leverera det samhälle vi vill ha, eller ta de natur- och mänskliga hänsyn som långsiktigt hållbar utveckling kräver. Samtidigt och minst lika viktigt, stammar behovet ur ett politikmisslyckande, en oförmåga att med sektorspolitik skapa jämlika förutsättningar i alla delar av landet. I våra tankesmedjor blir det tydligt att det behövs insatser som kompenserar för dessa brister. Landsbygdspolitiken behövs inte för att landsbygderna inte själva förmår utvecklas, utan för att marknadsekonomin och sektorspolitiken formar förutsättningar där landsbygderna missgynnas. Det är ett viktigt perspektiv att bära med sig, då det innebär att den »lilla politiken« (landsbygds- och regionalpolitiken) aldrig kan väga upp den stora politikens (sektorspolitikens) misslyckanden och att en politik som ska gynna landsbygdernas utveckling med nödvändighet därför måste kunna påverka sektorspolitikens utformning.

På en nationell nivå måste därför en politik för svenska landsbygder utformas på ett sådant sätt att den kan hantera mångfald. Det är en stor utmaning, vilken vi har försökt ta hänsyn till i de olika policyförslagen. Med mångfald syftar vi på flera saker. För det första måste mantrats att Sverige består av landsbygder, heterogena geografier som omfattar sociala, materiella, kulturella och ekonomiska strukturer med stora skillnader inom landet, regioner och kommuner, utgöra grunden för

politikens utformning. Det innebär krav på anpassningsbarhet, oavsett vilken princip denna anpassningsbarhet utgår ifrån. För det andra måste politiken ta hänsyn till de olika verkligheterna som formar livet för landsbygdsborna. Liksom geografierna är landsbygdsbefolkningen diversifierad och utgörs av människor av olika kön, etnicitet, socioekonomisk klass, utbildningsnivå och funktion. Det innebär krav på hörsamhet och en förståelse för maktstrukturer. För det tredje behöver politiken ta hänsyn till kopplingen mellan mångfalden av människorna och landskapen. En politik för landsbygderna behöver omfatta en förståelse för kopplingen mellan mark, miljö, klimat, resursnyttjande och människor. Här finns det många stora och svåra målkonflikter och frågor om rättvisa vilka delvis är föremål för de olika policyförslagen. Detta innebär att metoder och verktyg för att utgå från underifrånperspektiv behöver stärkas i beslutsfattande, på alla nivåer.

De tio temana i denna rapport är inte varandra uteslutande. Många policyförslag är således grundade i och påverkar flera olika områden. Så är till exempel fallet med förslagen att säkra en fungerande infrastruktur, en upplevd likvärdig tillgång till offentlig service och ett fungerande samverkansarbete – de leder alla till en upplevd tillit till det offentliga, ett fungerande samhällskontrakt. Det är frågor om allas inkludering i samhället, om upplevd och faktisk rättvisa. När man betraktar policyförslagen finns det några genomgående och bärande tankar som vi

vill lyfta i denna sammanfattning:

En viktig slutsats av detta arbete är att det inte är lätt att isolera några lågt hängande frukter, insatser som vi kan tro ger störst effekt till lägst kostnad. Livsvillkoren i våra landsbygder ser olika ut och det är en sammanvägd helhet som gör att företag eller familjer väljer att stanna kvar eller flytta. Helhetlighet i ett lokalt perspektiv är därför en genomgående tanke vi tar med oss från detta arbete.

Behovet av asymmetrisk politikutformning och genomförande behöver utforskas vidare. När förutsättningarna är olika fungerar inte en politik som är lika för alla. En mer diversifierad politikutformning möjliggör god utveckling i alla geografier. Riktade satsningar likt den som gjordes på områden med särskilda utmaningar och infrastrukturella hinder har förutsättningar att stödja lokal utveckling på det lokala villkor. Men det krävs också att det finns kapacitet och resurser i de lokala eller kommunala sammanhangen att ta vara på sådana möjligheter.

En annan bärande tanke i många av policyförslagen är behovet av en utökad samverkan horisontellt och vertikalt, vilket är en stor utmaning när man har begränsade resurser. Samverkan kräver tid och kompetens för att fungera, inte minst när kommunen försöker stötta lokala utvecklingsgrupper. Det är också svårt för en liten kommun att ha kapacitet att delta i regionala forum, än mindre att söka resurser för projekt. En möjlighet är att tillsätta »gränsgångare« med uppdrag att röra sig inom och mellan nivåerna, att vara vävare och katalysatorer för en bättre och mer hållbar utveckling. En annan möjlighet är att ytterligare förtydliga ansvaret för regionerna att inkludera hela sina geografier

i utvecklingsarbetet. En tredje är att säkra att de statliga myndigheterna hålls samman i de regionala kontexterna och att dialogen uppåt sker på ett klokt sätt.

Strukturer och verktyg för att gemensamt lära av insatserna behöver också stärkas. Hur politiska insatser faktiskt faller ut i konkret praktik är sällan lätt att fånga. Dels beror det på att det är en sådan mångfald av faktorer som påverkar skeendet, dels att det därför är svårt att isolera en enskild eller ens en uppsättning insatser och fånga effekterna. Ska vi kunna utforma en fungerande politik för våra landsbygder måste vi utveckla metoder för att gemensamt lära oss av andra geografier och sektorer. Här skulle multiaktörs- och flernivågrupper som återkommande träffas för att dela erfarenheter och stärka kunskap vara en möjlighet. På senare år har metoder för sådan forskning utvecklats på lokal- och regional nivå som med fördel kan prövas i större skala och över längre tid.

Vi inledde denna rapport med att sätta in våra svenska landsbygder i de större förändringskrafter som påverkar hela vårt samhälle. Dessa krafter tenderar att påverka glesare strukturer och svagare befolkningsgrupper hårdare än tätare områden och mer bemedlade grupper. Landsbygderna bör vara en aktiv del på vägen mot ett hållbart samhällsbygge. I berättelser från både praktiker och forskare som deltagit i denna process framkommer det tydligt att människor i landsbygderna arbetar innovativt med begränsade resurser för att lösa utmaningar för att bibehålla levande bygder. Även om deras tillvaro är ansträngd så visar de också på alternativa sätt och vägar att ordna hållbara samhällen, oavsett var man lever i landet. Därför behövs en samlad politik som adresserar våra landsbygder,

en politik som omfamnar mångfalter av geografier och förutsättningar och utformar sektorspolitik på ett mer geografisk rättvist sätt, både avseende människor och natur och som medger en flexibel tillämpning utifrån lokala, kommunala och regionala förutsättningar.

Bilaga 1: Deltagarlistor

Deltagare praktikersmedjor

Alexander Zuniga, Värmlands idéburna

Andreas Gylling, Kramfors kommun

Anna Livion Ingvarsson, Ideell
kulturrallians

Anna Lundmark Lundbergh, Almi

Anna Skielta, Sametinget

Anna-Lena Malm, Region Blekinge

Arvid Stiernström, Sveriges
lantbruksuniversitet (processledare)

Bengt Åke Ljudén, Almi

Bogge Bolstad, Vilhelmina kommun

Bo-Josef Eriksson, Region Halland

Camilla Karlsson, Tillväxtverket

Camilla Vestman, Sundsvalls kommun

Carin Persson, Tillväxtverket

Carina Löfgren, Region Gävleborg

Charly Wassberg Borbos, Riksteatern

Christer Yrjas, Lokal utveckling Sverige

Clara Gustafsson, Sveriges
lantbruksuniversitet

Eleonore Åkerlund, Region Värmland

Elin Liljeblad, Arbetsförmedlingen

Elisabeth Svensson Agerbjer, Analys-
gruppen stärkt landsbygdsperspektiv,
Landsbygdsnätverket

Ellen Anker Kofoed, Tillväxtverket

Erik Östman, Företagarna

Eva Wendelin, SGU

Fredric Genberg, Almi

Frida Boklund, Företagarna

Geneviève Manahan, Nässjö kommun

Hanna Astner, Sveriges
lantbruksuniversitet (aktiv lyssnare)

Helena Lundberg Nilsson, Västra
Götalandsregionen

Helena Nilsson, Region Kalmar

Helena Nordström Källström, Uppsala
kommun

Ida Gustafsson, Sveriges
lantbruksuniversitet (sekreterare)

Ida Karestrand, Egnahemsfabriken

Ingela Granqvist, Norrköpings kommun

Ingrid Ejderud Nygren, Norsjö kommun

Isaac Karlsson, Tillväxtverket

Isabelle Canderskog, Tillväxtverket

Janus Brandin, Region Norrbotten

Jeanette Olofsson, Region 10

Johanna Stenberg, Tillväxtverket

Jonatan Lamy, Sveriges Elevkårer

Jonatan Widmark, Sveriges ungdomsråd

Josefina Johnsson, Sveriges
lantbruksuniversitet (aktiv lyssnare)

Kajsa Berggren, Länsstyrelsen Västerbotten

Kenneth Condorp, MUCF

Leif Tyrén, Coompanion

Linda Tjälldén, Youth 2030

Linus Linse, Sveriges lantbruksuniversitet
(sekreterare)

Lisa Asu Ahlin, Eskilstuna kommun

Lovisa Westling, Leader Lappland

Magnus Aspegren, Region Jämtland
Härjedalen

Malin Isaksson Lidén, Företagarna

Maria Ek, Länsstyrelsen Västmanland

Maria Engström, Tillväxtverket

Maria Jörfalk, Studieförbunden

Maria Ljung Westin, Tillväxtverket

Maria MalmLöf, Skärgårdarnas Riksförbund

Marie Lundberg, Hushållningssällskapet
Norrbotten-Västerbotten

Mats Lundmark, Almi
Mikael Erlandson, Företagarna
Monica Fundin Pourshahidi, Folkets hus
och parker
Per Johansson, Tillväxtverket
Peter Larsson, Tillväxtverket
Petter Arneback Hjulström, Region
Örebro län
Pär Ove Bergquist, Tillväxtverket
Ranko Simic, Linköpings kommun
Richard Gullstrand, Region Skåne
Simon Bölling, Region Västmanland
Stefan Persson, Region Gotland
Sören Oscarsson, Leader 3sam
Teresia Widigs-Ahlin, Post- och
telestyrelsen
Therese Olsson Hugosson, Värmlands
Idéburna
Thomas Norrby, Sveriges
lantbruksuniversitet (aktiv lyssnare)
Tove Berg, Sveriges lantbruksuniversitet
(sekreterare)
Ulrika Holmgren, Jordbruksverket
Victoria Carlsson Wahlgren, MUCF
Wolfgang Pichler, Tillväxtverket
Åsa Hofring, Skogsstyrelsen

Deltagare forskarsmedjor

Alexandra Helgesson, Regeringskansliet
(aktiv lyssnare)
Anders Roth, IVL Svenska Miljöinstitutet
Anna Omberg, Torsta AB (aktiv lyssnare)
Annie Roos, Linnéuniversitetet
Arvid Stiernström, Sveriges
lantbruksuniversitet
Beate Stålsett, Mittuniversitetet
Bengt Kriström, Sveriges
lantbruksuniversitet
Camilla Widmark, Sveriges
lantbruksuniversitet

Cecilia Hammarlund, Lunds universitet
Cecilia Waldenström, Sveriges
lantbruksuniversitet
Charlotta Hedberg, Umeå universitet
Clara Gustafsson, Sveriges
lantbruksuniversitet (sekreterare)
Daniel Burman, Region 10 (aktiv lyssnare)
Elisabeth Svensson Agerbjer, Analys-
gruppen stärkt landsbygdsperspektiv,
Landsbygdsnätverket (aktiv lyssnare)
Emelie Ottosson, Region 10
(aktiv lyssnare)
Emil Sandström, Sveriges
lantbruksuniversitet
Emma Lund, Trivector
Erik Melin, Sveriges lantbruksuniversitet
Erika Nilsson, Regeringskansliet
(aktiv lyssnare)
Eva Sörell, Regeringskansliet
(aktiv lyssnare)
Fredrik Holm, IVL Svenska Miljöinstitutet
Hanna Astner, Sveriges lantbruksuniversitet
Håkan Ottosson, Region 10 (aktiv lyssnare)
Ida Gustafsson, Sveriges
lantbruksuniversitet (sekreterare)
Ida-Maria Olofsson, Analysgruppen
Stärkt landsbygdsperspektiv,
Landsbygdsnätverket (aktiv lyssnare)
Ina Berggård, Regeringskansliet
(aktiv lyssnare)
Ingrid Ejderud Nygren, Norsjö kommun
Jeanette Olofsson, Region 10
(aktiv lyssnare)
Johan Gaddefors, Sveriges
lantbruksuniversitet
Johanna Lindberg, Luleå tekniska
universitet
Johanna Tangnäs, Sveriges
lantbruksuniversitet
Josefina Syssner, Linköpings universitet
Julie Bennett, Göteborgs universitet
Lars Behrenz, Linnéuniversitetet
Lena Grip, Karlstads universitet

Linda Fridén Syrjäpalo, Stockholms universitet
Linus Linse, Sveriges lantbruksuniversitet (sekreterare)
Lotta Braunerhielm, Karlstads universitet
Lotta Svensson, Hälsinglands utbildningsförbund
Malin Tillmar, Linnéuniversitetet
Mari Runardotter, Linnéuniversitetet
Maria Ahlsved, Regeringskansliet (aktiv lyssnare)
Maria Johansson, Malmö Universitet
Maria Vallström, Södertörns högskola
Martin Nordin, Lunds universitet
Mats Fred, Lunds universitet
Mats Holmqvist, Högskolan i Halmstad
Mikael Forsberg, Regeringskansliet (aktiv lyssnare)
Monica Johansson, Göteborgs universitet
Natasha Webster, Örebro universitet
Nicke Grahn, Region 10 (aktiv lyssnare)
Orsa Kekezi, Stockholms universitet
Patrik Oskarsson, Sveriges lantbruksuniversitet
Pelle Åberg, Marie Cederschiöld högskola
Per Johansson, Tillväxtverket (aktiv lyssnare)
Pia Westford, RISE
Sara Löwgren, Linköpings universitet
Sigrid Hedin, Regeringskansliet (aktiv lyssnare)
Sofia Nordmark, Linköpings universitet
Susanne Stenbacka, Uppsala universitet
Susanne Wallman Lundåsen, Linköpings universitet
Thomas Norrby, Sveriges lantbruksuniversitet (aktiv lyssnare)
Tove Berg, Sveriges lantbruksuniversitet (sekreterare)
Veronica Strandh, Umeå universitet
Åsa Hult, IVL Svenska Miljöinstitutet
Örjan Hag, Regeringskansliet (aktiv lyssnare)

Referensgruppen

Alexandra Helgesson, Regeringskansliet
Ellinor Ivarsson, Sveriges Kommuner och Regioner
Erika Nilsson, Regeringskansliet
Erik Westholm, Sveriges lantbruksuniversitet
Erik Östman, Företagarna
Klas Fritzon, Hela Sverige ska leva
Lennart Gustavsson, Region 10
Maria Ahlsved, Regeringskansliet
Martin Olausson, Tillväxtverket
Nils Björling, Chalmers tekniska högskola
Seema Arora Jonsson, Sveriges lantbruksuniversitet
Susanne Stenbacka, Uppsala universitet

TIDIGARE PUBLIKATIONER I SERIEN

Urban and Rural reports (2015-)

2025:1	<i>Policyverkstad — biologisk mångfald i odlingslandskapen</i>
Gustafsson, I.
eISBN: 978-91-85735-68-6	2019:3	<i>Turbulens i välfärden? Om flyktmottagandet i Dalarna 2016. Arbetsrapport från ett forskningsprojekt</i>
Stiernström, A., Hansen, K., Waldenström, C. & Westholm, E.
eISBN: 978-91-85735-57-0
2024:5	<i>A review of research on farmers' perspectives and attitudes towards carbon farming as a climate change mitigation strategy</i>
Figueredo, A.
eISBN: 978-91-85735-67-9	2019:2	<i>Mjolkproducenters uppfattning om nya avelsverktyg – En del av projektet Ökad lönsamhet med nya avelsverktyg i mjölkkoöbäddningarna</i>
Wallin, E. & Nordström Källström, H.
eISBN: 978-91-85735-56-3
2024:4	<i>Hur kan Vingåkers kommun arbeta mot 10 000 invånare till 2032? En litteratur- och intervjustudie av kommunala strategier för att öka inflyttning och minska utflyttning</i>
Berg, T. & Gustafsson, C.
eISBN: 978-91-85735-66-2	2019:1	<i>Indikatorer för socialt hållbar utveckling på landsbygden</i>
Caselunghe, E., Nordström Källström, H. & Gunnarsdotter, Y.
eISBN: 978-91-85735-55-6
2024:3	<i>Policyverkstad – Beredskap En rapport från Uppdrag Landsbygd</i>
Eriksson, R., Berg, T. & Linse, L.
eISBN: 978-91-85735-65-5	2018:1	<i>Det småskaliga kustfiskets förändrade förutsättningar och mervärden</i>
Sandström, E. (red.)
ISBN: 978-91-85735-54-9, eISBN: 978-91-85735-53-2
2024:2	<i>Policyverkstad – Kompetensförsörjning En rapport från Uppdrag Landsbygd</i>
Eriksson, R., Berg, T. & Linse, L.
eISBN: 978-91-85735-64-8	2017:2	<i>Om illegal jakt i Fennoskandia – Rapport från ett symposium</i>
Nordström Källström, H., von Essen, E., Hansen, H.P., Peterson, M.N. & Peterson, R. T.
eISBN: 978-91-85735-44-0
2024:1	<i>Policyverkstad – Landsbygdernas roll i framtidens energisystem En rapport från Uppdrag Landsbygd</i>
Elmqvist, Å., Berg, T. & Linse, L.
eISBN: 978-91-85735-63-1	2017:1	<i>On Illegal Killings of Wildlife in Fennoscandia—Symposium Report</i>
von Essen, E., Nordström Källström, H., Hansen, H.P., Peterson, M.N. & Peterson, R. T.
eISBN: 978-91-85735-43-3
2022:2	<i>Social innovation och samhällsentreprenörskap – verktyg för omställning? En studie av fem projekt inom Leader Höga Kusten</i>
Norrby, T. & Sahlström, E.
eISBN: 978-91-85735-61-7	2016:1	<i>Att lära ut akademiskt skrivande – en handledning med exempel på övningar</i>
Eriksson, C.
eISBN: 978-91-85735-38-9
2022:1	<i>Perspektiv på klimatanpassning – Vad görs, vad görs inte och varför? Insikter från en workshop med myndighetsnätverket för klimatanpassning</i>
Löf, A., Söderlund Kanarp, C. & Westberg, L.
eISBN: 978-91-85735-60-0	2015:1	<i>Toward a critical and interdisciplinary understanding of illegal hunting—a synthesis of research workshop findings</i>
von Essen, E., Hansen, H. P., Nordström Källström, H., Peterson, N. & Peterson, T. R.
ISBN: 978-91-85735-36-5, eISBN: 978-91-85735-37-2
2021:1	<i>A review of recent social science literature on Swedish farming. A research agenda for understanding current and future challenges</i>
Kuns, B.
eISBN: 978-91-85735-59-4		
2019:4	<i>Landscape and Wind Energy. A literature study</i>
Butler, A. & Wärnbäck, A.
eISBN: 978-91-85735-58-7		

Reports – Department of Urban and Rural Development (2007–2014) ISSN: 1654-0565

3/2014	<i>Besökarnas tankar. Meningsskapande i naturum förstått genom listning av besökarnas tankar. En metodstudie</i>
Sandberg, E.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-34-1, eISBN: 978-91-85735-35-8	3/2012	<i>Forskningsperspektiv på naturvägledning</i>
Caselunghe, E.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-26-6
2/2014	<i>Nationella, regionala och kommunala aktörer om implementering av den europeiska landskapskonventionen i Sverige. Planering och förvaltning av landskap</i>
Dovlén, S. & Olsson, E.
ISSN: 1654-0565, eISBN: 978-91-85735-33-4	2/2012	<i>Parken på Grönsö. Om bevarande och utveckling av en historisk park</i>
Eklund, K. J. (red.)
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-25-9
1/2014	<i>Agroecology in practice. Walking the talk</i>
Eksvärd, K., Lönnngren, G., Cuadra, M., Francis, C., Johansson, B., Namanji, S., Rydberg, T., Ssekyewa, C., Gissén, C. & Salomonsson, L.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-31-0, eISBN: 978-91-85735-32-7	1/2012	<i>Does paying pay off? Paying for ecosystem services and exploring alternative possibilities</i>
Bartholdson, Ö., Beckman, M., Engström, L., Jacobson, K., Marquardt, K. & Salomonsson, L.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-24-2
2/2013	<i>Dialogprocessen om allemansrätten Underlag för utveckling av dialogmetodik och dialogkompetens</i>
Bergeå, H., Hallgren, L., Westberg, L. & Ångman, E.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-30-3	3/2011	<i>Här går man. Gångtrafikanter erfarenheter av gåendemiljön i tre städer</i>
Berglund, U., Eriksson, M. & Ullberg, M.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-23-5
1/2013	<i>Landskapsanalys för transportinfrastruktur - en kunskaps- och metodredovisning för utveckling av väg- och järnvägsprojekt i enlighet med den europeiska landskapskonventionen</i>
Berglund, U., Nord, J., Eriksson, M., Antonson, H., Butler, A., Haaland, C., Hammarlund, K., Hedfors, P., Thiirmann Thomsen, R. & Åkerskog, A.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-29-7	2/2011	<i>Land Acquisition for Urban Expansion: Process and Impacts on Livelihoods of Peri Urban Households, Dar es Salaam, Tanzania</i>
Msangi, D.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-22-8
5/2012	<i>Besökarnas röster. Utvärdering av naturvägledning, Besökarstudier, Reviewing</i>
Arnell, A. (red.)
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-28-0	1/2011	<i>Om landskap och landskapsanalys för väg och järnväg - ett kunskapsunderlag med fokus på begrepp och exempel</i>
Berglund, U., Eriksson, M., Nord, J., Butler, A., Antonson, H., Hammarlund, K., Hedfors, P. & Åkerskog, A.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-21-1
4/2012	<i>Fäbodbrukare om fäbodbrukets framtid. Beskrivningar av driftens villkor och synpunkter på landsbygdsprogrammet från Sveriges fäbodbrukare</i>
Eriksson, C. & Wangenfors, T.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-27-3	2/2010	<i>Vårt uppdrag är utveckling - hållbar utveckling och regional tillväxt</i>
Asplund, E., Hilding-Rydevik, T., Håkansson, M. & Skantze, A.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-20-4
		1/2010	<i>Barnkartor i GIS- ett verktyg för barns inflytande</i>
Berglund, U. & Nordin, K.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-19-8

- 7/2009 *Hur ska man hantera det här med hälsa? En kunskapsöversikt om hälsans roll i konsekvensbeskrivning och transportplanering*
Kågström, M.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 6/2009 *It's not a question of doing or not doing it - it's a question of how to do it. Study on Community Land Rights in Niassa Province, Mozambique (English version)*
Åkesson, G., Calengo, A. & Tanner, C.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 5/2009 *Naturvägledning i Sverige - en översikt*
Arnell, A., Jansson, S., Sandberg, E. & Sonnvik, P.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-16-7
- 4/2009 *Liquid Biofuels - Opportunities and Challenges in Developing Countries*
Engström, L.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-15-0
- 3/2009 *Urban naturmark i landskapet en syntes genom landskapsarkitektur. Festskrift till Clas Florgård*
Hedfors, P. (red.)
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-14-3
- 2/2009 *Miljökommunikation för miljöinspektörer*
Andersson, Y., Setterwall A. & Westberg, L.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-13-6
- 1/2009 *Barnkartor i GIS och trafiksäkerhet. Ett forskningsprojekt i samarbete med Örbyhus skola*
Berglund, U., Nordin, K. & Eriksson, M.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-12-9
- 7/2008 *Behovsbedömning av detaljplaner*
Sandström, U. G. & Hedlund, A.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-11-2
- 6/2008 *Peripheral Communities, Crisis, Continuity and Long-term Survival*
Emanuelsson, M., Johansson, E. & Ekman, A-K.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 5/2008 *Grönsö park och trädgårdar*
Norrman, S. & Lagerström, T.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-06-8
- 4/2008 *Miljökonsekvensbeskrivning. Aktörernas roller och betydelse*
Hedlund, A. & Johansson, V.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-10-5
- 3/2008 *Dynamic Change in Rice Production Systems in the Mekong Delta. A students field report from An Gian*
Palmer, S., Nilsson, A. & Roigart, A.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-09-9
- 2/2008 *Översyn av landskapsarkitekturprogrammet SLU, Uppsala*
Florgård, C.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-08-2
- 1/2008 *MKB-tillämpningen i Sverige. Antalet MKB för verksamheter och åtgärder 2005 och 2006*
Lindblom, U. & Rodéhn, J.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-07-5
- 5/2007 *Miljöbedömning och andra konsekvensanalyser i vattenplanering*
Lerman, P. & Hedlund, A.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 4/2007 *Svensk översättning. Biologisk mångfald i miljökonsekvensbeskrivningar och strategiska miljöbedömningar. Bakgrundsdokument till konventionen om biologisk mångfald, beslut VIII/28: Frivilliga riktlinjer om konsekvensbedömning innefattande biologisk mångfald*
Sandström, U. G.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-03-7
- 3/2007 *Cumulative Effects in Swedish Impact Assessment Practice*
Wärnbäck, A.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-02-0
- 2/2007 *Miljövärdering av utemiljöer. Metodbeskrivning för EcoEffect Ute*
Myhr, U.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-01-3

1/2007 *Natursyn. Tre svar på vad natur är*
Helmfrid, H.
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-
00-6

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE